

TALVISODAN SOTATOIMET POHJOIS-SUOMESSA. OPERATIIVISET JA TAKTILLISET KOKEMUKSET

Yleisesikuntaeverstiluutnantti J K Usva

Artikkelisarjani ensimmäisessä osassa¹⁾ olen esitellyt Pohjois-Suomessa käytyjä talvisodan sotatoimia koskevan tutkimustyöni²⁾ sotaa edeltänyttä operatiivista suunnittelua käsittelevät kohdat. Samassa yhteydessä ovat myös strategiset ja sotilasmaantieteelliset tekijät saaneet kuvauksensa. Kun taistelutapahtumat sellaisinaan tulevat sisällymään julkaisuvaiheessa olevaan "Suomen talvisota 1939—1940" teokseen, keskitetyn artikkelisarjan toisessa osassa taistelujen operatiivisiin ja taktillisiin kokemuksiin.

Johtopäätökset perustuvat yhtymien, joukko-osastojen ja perusyksiköiden arkistointien asiakirjojen, sotapäiväkirjojen ja taistelukertomusten sekä niitä varmentavien haastattelujen perusteella laadittuihin operaatioiden eri vaiheiden kuvauksiin, joihin itseensä tässä yhteydessä puutututaan vain silloin, kun asiayhteyden selvyys sitä vaatii. Lähdemerkintöjä on siten rajoitettu, että sotapäiväkirjoihin ja taistelukertomuksiin viitataan vain silloin, kun on kyse muusta kuin asianomaisesta joukosta itsestään. Muutoin merkinnät on kirjattu täydellisinä.

1) Tiede ja Ase n:o 33/1975 s 165—188

2) Usva Kalevi: Talvisota. Sotatoimet Pohjois-Suomessa. 384 s, 46 liitettä ja 60 piirrosta. Vantaalla 16 2 1974. Suomen Sotatieteellinen Seura.

Johtopäätöksenä suomalaisten ja neuvostoliittolaisten talvisotaa edeltäneestä operatiivisesta ja taktillisesta suunnittelusta olen voinut aiemmin todeta, että lähtökohta ei suomalaisittain taistelujen alkaessa ollut edullinen. Usean divisioonan neuvostokeskitykset olivat suuruudeltaan yllätykselliset. Tehtävä oli aktiivinen. Neuvostojoukot puolestaan tunsivat suomalaisten rajoitetut mahdollisuudet. Tarkoitus oli Pohjois-Suomessa nopeasti edetä Ruotsin rajalle Kemin ja Tornion alueella. Todellisia mahdollisuuksia ei pitänyt olla, kun sotatoimet 30. 11. 1939 aamulla alkoivat maalla, merellä ja ilmassa.

Toisin kuitenkin kävi. Ensimmäiset taistelupäivät ja viikot olivat silti suomalaisittain vaikeuksia täynnä ja tilanteet kriittisiä ennenkuin torjunta alkoi pitää.

A. VIIVYTYSVAIHEEN KOKEMUKSIA

Suomalaisten johtoportaiden toiminnalle oli viivytysvaiheen aikana ominaista alkuperäisen operaatiosuunnitelman edellyttämä aktiivisuus siihen saakka, kunnes tiedustelu ja taistelutapahtumat antoivat todellisen kuvan neuvostojoukkojen päämääristä ja heidän joukoistaan.

Pohjois-Suomen Ryhmän esikunta (P-SRE) ilmoitti alaisilleen 30. 11. 1939 klo 00.02—00.20 välisenä aikana Neuvostoliiton katkaisseen diplomaattisuhteet 29. 11. klo 22.30. Samalla käskettiin rajavartioiden hälytysvalmiiksi, tehostettiin yleistä valmiutta¹⁾ sekä annettiin lupa valmiiksi laadittujen operatiivisten käskykirjeiden avaamiseen²⁾. Lukuunottamatta Lapin ryhmää (LR) joukot saivat 30. 11. klo 09.55—10.25 käskyt operatiivisten suunnitelmien edellyttämistä keskityksistä hyökkäysten lähtöalueille. Tässä vaiheessa ei kuitenkaan mainittu joukkojen ulevia tehtäviä.³⁾ Klo 16.38 annettiin sitten ilmoitus, ettei rajan ylitykseen ollut enää estettä⁴⁾. Päämaja antoi vielä illalla P-SR:lle käskyn ryhtyä aktiivisiin toimenpiteisiin neuvostojoukkojen lyömiseksi sekä toiminnan suuntaamiseksi rajan taakse⁵⁾ johon perustuen Lieksan, Kuhmon ja Suomussalmen suuntien pataljoonat saivat hyökkäystehtävät ja Kuusamon pataljoona tiedustelutehtävän 30. 11. klo 23.03—1. 12. klo 00.15 välisenä aikana⁶⁾. Sallan ja Petsamon suunnilla ei vielä ryhdytty vastatoimenpiteisiin. Neuvostoliittolaisten joukkojen vahvuudesta ei vielä ollut sellaisia yksityiskohtaisia tietoja,

1) P-SRE:n sanomat 30. 11. 1939 klo 00.02—00.20.

2) Kenrm Karhusen haastattelu, tietoa ei ole asiakirjoista saatu tarkistetuksi.

3) P-SRE:n sanomat 30. 11. 1939 klo 9.55—10.25 SuHK:lle, KoHK:lle ja LieHK:lle.

4) P-SRE:n sanoma 30. 11. 1939 klo 16.38.

5) PM:n Spk 30. 11. 1939.

6) P-SRE:n sanomat LieHK:lle 30. 11. 1939 klo 23.03, SuHK:lle 30. 11. 1939 klo 23.30, KoHK:lle 30. 11. 1939 klo 23.58 ja KuHK:lle 1. 12. 1939 klo 00.15.

jotka olisivat vaikuttaneet voimassa olleiden suunnitelmien toteuttamiseen.

Käytössä ollein joukoin eivät vastatoimenpiteet 1. 12. kuluessa onnistuneet. P-SRE antoi illalla Suomussalmen, Kuhmon ja Lieksan Inarin suunnan yksiköilleen puolustustehtävät Lieksan Kivivaaran tien suunnassa toimineiden saadessa edelleen hyökkäystehtävän⁷⁾, jota ei kuitenkaan toteutettu⁸⁾. P-SR:n komentaja katsoi 2. 12. päivällä⁹⁾ Päämajalle antamassaan ilmoituksessa neuvostoliittolaisten toistiaan erillään etenevien osastojen lyömisen olevan mahdollista ennenkuin ne saavat vahvennuksia ja pyysi lisävoimia. Ylipäällikkö antoi illalla luvan vastahyökkäyksen valmisteluille ja tiedon vahvennuksien saamisesta. Samalla P-SRE sai luvan siirtää Kenttätäydennysprikaatin IV pataljoonan (IV/KT-Pr) Suomussalmelle. Päämajan ohjeen mukaan varsinaiset vastatoimenpiteet tuli kohdistaa yhtä neuvostoliittolaisten hyökkäysryhmää vastaan kerrallaan¹⁰⁾. P-SRE valitsi tällaiseksi Lieksasta ja Kuhmosta Repolaan johtavat suunnat. Ryhmä sai tehtävää varten Jalkaväkirykmentti 25:stä (JR 25) muodostetun Prikaati Vuokon¹¹⁾. Ensimmäiset ratkaisevat päätökset Pohjois-Suomen joukkojen vahventamiseksi olivat johtoportaiden tilannekuvien mukaiset. P-SRE:n suunnitelmat olivat yleishyökkäysajatuksen perustuvia Suomussalmella vielä 6. 12. ja Kuhmossa 8. 12.

Vastatoimenpiteet kehittyivät hitaammin LR:n vastuualueella, joka 13. 12. saakka kuului P-SR:ään, mutta jota Päämaja näyttää alkuvaiheessakin johtaneen ohi P-SRE:n. LRE sai kylläkin P-SRE:lta luvan käyttää "Kolosjoen osastoa" Petsamon erillisen komppanian vahventamiseksi jo 1. 12. klo 21.30¹²⁾, yhdeksän vuorokautta ennen virallista Päämajan antamaa perustamiskäskyä¹³⁾. Sallan pataljoonansa sijaan sai vasta 2. 12. klo 8.10 käskyn linnoittamiensa Kelsinkäisen asemien miehittämiseen¹⁴⁾. P-SR:lle Sallan suunnalle 2. 12. alistettua¹⁵⁾ Erillinen Pataljoona 25:ä (ErP 25) ei saatu varustetilanteen takia vaikuttamaan ennenkuin vasta 4. 12. alkaen¹⁶⁾. Päämajan oli 3. 12. toistamiseen kiinnitettävä huomiota uhkaan¹⁷⁾, joka muodostui Kantalahdesta kohti Sallaa etenevistä ja Kuolajärven saavuttaneista neuvostoliittolaisista. LRE ei vastatoimenpiteissään¹⁸⁾ ehdottomasti si-

7) P-SRE:n sanomat KuHK:lle 1. 12. 1939 klo 23.05, LieHK:lle 1. 12. 1939 klo 23.06 ja SuHK:lle 1. 12. 1939 klo 23.45.

8) Ilmeisesti P-SRE:n suostumuksella

9) P-SRE:n Spk 2. 12. 1939 klo 11.50

10) PM:n Spk 2. 12. 1939

11) PM:n Spk 3.—4. 12. 1939

12) LRE:n Spk 1. 12. 1939 klo 21.30

13) PM:n Spk 10. 12. 1939

14) LRE:n Spk 2. 12. 1939 klo 08.10

15) PM:n Spk 2. 12. 1939

16) LRE:n Spk 4. 12. 1939 klo 20.30

17) PM:n Spk 3. 12. 1939

18) LRE:n Spk 2. 12. 1939 klo 9.50

tonut joukkojaan tiettyjen maastonkohtien pitämiseen. Se otti huomioon voimasuhteet, joita koskevia tietoja se oli onnistunut saamaan.¹⁹⁾

Suomussalmella²⁰⁾ jäi ensimmäinen hyökkäys toteutukseltaan puolinaiseksi. Paikallinen komentaja ei Raatteen suunnassa uskonut mahdollisuuksiinsa. Tehtävän määrittely väkivaltaiseksi tiedusteluksi hyökkäyksen asemesta tukee väitettä. Valmistelut kestivät tottumatomilta joukoilta odotettua kauemmin. Liioitellut tilannetiedot pohjoiselta sivustalta Puraksesta vaikuttivat lisäksi hidastavasti. Hyökkäys ei ehtinyt alkuvalmisteluja pitemmälle. Neuvostoliittolaisista saatuihin tietoihin perustumaton oli irtautuminen Purasjoelta Mattilaan. Oloja vastaamaton oli ajallisesti myös 4. 12. toteutettavaksi käsketty hyökkäystehtävä. Toista hyökkäystä kahdella vajaalla pataljoonalla olikin siirrettävä vuorokaudella. Toteutusasteelle ei tällä kerralla yleistilanteen takia ehditty. Paikallisesti olisivat voimasuhteet jalkavaen osalta mahdollistaneet rajoitetun menestyksen, vaikka tykistön tukea ei ollutkaan. Panssaritorjunta-aseistuksen puutteella ei tässä vaiheessa ollut merkitystä. Tosiasiallisesti suomalaisten taktinen komentaja esti operatiivisen komentajan vaateista huolimatta neuvostoliittolaisten päämäärien toteutumisen. Pataljoonat eivät sitoutuneet Raatteen suunnalle kokonaistilanteen kannalta tarkoituksettomaan hyökkäykseen samanaikaisesti kun ratkaisu tapahtui Suomussalmen pohjoispuolella.

Lonkasta etenevistä neuvostoliittolaisista ei suomalaisten johto saanut riittävästi tietoja. Niitä hankkivia joukkoja kun ei ollut. Viestiyhteyksiä ei myöskään ollut Juntusrannasta luopumisen jälkeen Suomussalmen kirkolle eikä Kajaaniin. Lentotiedustelun tuloksista ei lisäksi näytetä tehdyn riittäviä johtopäätöksiä²¹⁾. Päämaja ja P-SRE totesivat arvioinnissaan tilanteen uhkaavan kehityksen ensimmäisen kerran 3. 12.²²⁾ Kuusamossa ollut pataljoona sai tällöin käskyn lähettää komppanian Suomussalmelle²³⁾. Vähäisiä viivyttäjiä vahvennettiin P-SRE:n toimenpitein jonkin verran. Sanottavia vastatoimenpiteitä ei silti tapahtunut ennen kuin 6. 12., jolloin Suomussalmella taistelleet joukot yhdistettiin saman taktisen johdon alaisuuteen. Tämän vaikutusmahdollisuudet olivat kuitenkin olemattomat, vaikka ilmeisenä päämääränä olikin edelleen neuvostojoukkojen lyöminen²⁴⁾. Kun Päämajassa yöllä 6./7. 12.²⁵⁾ tehtiin toinen ratkaiseva päätös lisäjoukkojen eli JR 27 runkoisen Ryhmä Siilasvuon lähettämisestä taistelualueelle, olivat taistelut Suomussalmen kirkonkylästä jo alkamassa. Tilanne

19) LRE:n Spk 3. 12. 1939 klo 17.00 ja 22.40; sotavankitieto 5 000—6 000:sta neuvostoliittolaisesta tukenaan 20 panssarivaunua ja 20 tykkiä.

20) Viivytysvalheen taistelut 30. 11.—7. 12. 1939 Suomussalmella on esitetty piirroksena kuvassa 1.

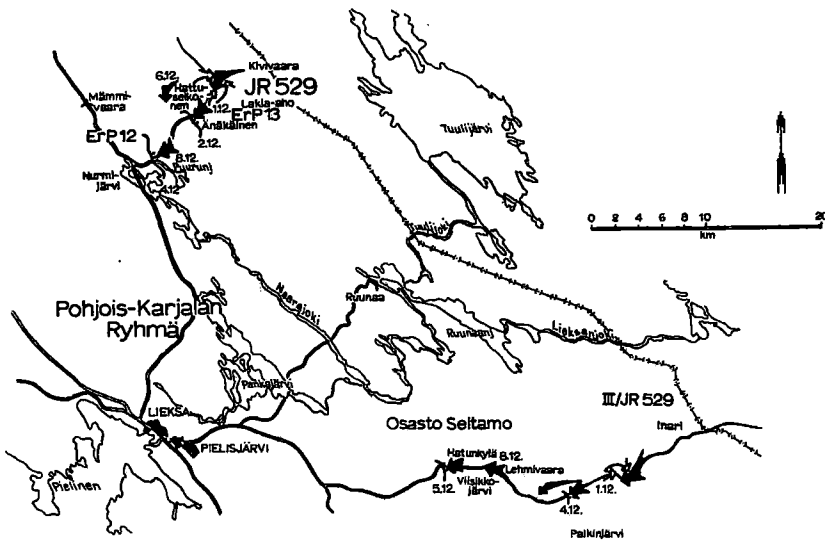
21) 1. 12. 1939 todettiin Vuonnsen—Lonkan—Juntusrannan tiellä runsaasti joukkoja ja liikennettä; P-SRE:n Spk 1. 12. 1939

22) PM:n Spk 3. 12. 1939: "Uhtualet tuleva vihollinen lähenee Kuusamon tietä".

23) P-SRE:n Spk 3. 12. 1939 klo 19.45

24) Kenrm Karhusen haastattelutieto maj Karin tuomasta kenrm Tuompon tervehdyksestä Suomussalmen joukoille 6. 12. 1939.

25) PM:n Spk 6. 12. 1939.

KUVA 3 Viivytysvaiheen taistelut 30.11. - 8.12.1939 Pielisjärvellä

nen²⁷⁾. Kajaanista pyrittiin vaikuttamaan paikallisen komentajan päätöksiin ja muuttamaan toteutuksen hetkellä tämän ratkaisuja.²⁸⁾ Lähes vastuuton oli toimenpide vähentää iskevän pataljoonan tehoa irrottamalla siitä lähtöalueelle kaikki sen tulituki²⁹⁾. Hyökkäysjoukot saivat osamenestyksen ollessa saavutettavissa irtautumiskäskyt ja puolustus-tehtävät, johon Suomussalmen tapahtumilla oli vaikutuksensa. Vaikka hyökkäysajatus³⁰⁾ edelleenkin oli olemassa, kiteytyi toiminta operatiiviseksi puolustukseksi.

Pielisjärvellä³¹⁾ olivat edullisimmat voimasuhteet koko Pohjois-Suomessa sekä jalkaväen että sen tulituen suhteen. Hyökkäysyritys 1. 12. oli suunnittelultaan kuitenkin vähemmän tarkoituksenmukainen. Kun tarkkoja tiedustelutietoja ei ollut, olivat ryhmitys ja tehtävät takaa-ajon luonteisia. Kärkipataljoonaksi valittiin juuri puolustukseen

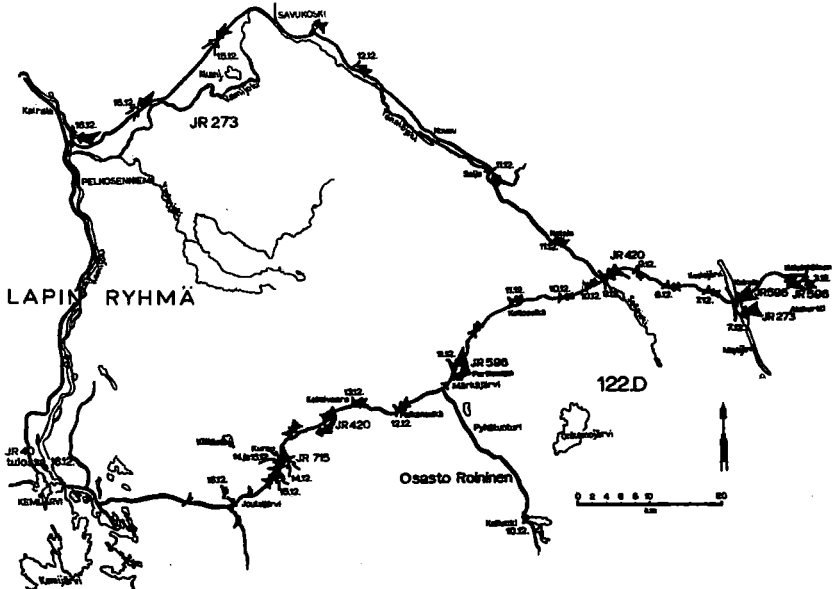
27) Evi Vuokon ja evi Ilomäen väliset yhteydet kulkivat Nurmeksen—Kajaanin—Sotkamon kautta.

28) Evi Vuokko joutui yöllä 7./8. 12. 1939 pataljoonien jo ryhmittäessä lähtöasemiinsa hakemaan Nurmeksestä P-SRE:n ohjeen muuttua hyökkäyssuunnitelmaansa; Tiesmaa: Prikaati Vuokon ... s. 3

29) III/JR 25 joutui luopumaan konekivääreistään ja kranaatinheittimistään 7. 12. illalla ErP 14:n hyväksi.

30) P-SRE:n Spk 12. 12. 1939 mukaan oli tarkoitus siirtää Suomussalmelta joukkoja Kuhmoon melko nopeasti

31) Viivytysvaiheen taistelut 30. 11.—8. 12. 1939 Pielisjärvellä on esitetty piirroksena kuvassa 3.

KUVA 4 Viivytysvaiheen taistelut 30.11.-16.12.1939 Sallassa

ryhmittynyt pataljoona. Takana koossa ollut pataljoona sai edelleen jäädä reserviin. Ryhmitysvaikeuksien takia hyökkäys alkoi yötä vasten johdon toteuttaessa järkkymättä laatimaansa aikataulua. Ensimmäisellä taistelulla ei ollut mahdollisuuksia onnistua, kun ratkaisevan osan sai kärkipataljoonaan elimellisesti kuulumaton täydennysmiesskomppania. Hyökkäyksestä luovuttiin helposti vastoin tehtävää ja mahdollisuuksista sekä oikeasta tilannekuvasta huolimatta. Alkuvaiheen tottumattomuus ja liioiteltu sivustauhka vaikuttivat vähäisten järjestelymahdollisuuksien³²⁾ hyväksikäytön ohella aiheuttaen seuraavassa vaiheessa tarpeettomat, tosin kokonaistilanteeseen vaikuttamattomat vetäytymiset sekä Änäkäiseltä että Palkinjärveltä. Toiminta kiteytyi 8. 12. alkaen puolustukseksi Nurmijärvellä ja Viisikkojärvellä taistelujen rajoituksena neuvostojoukkojen passiivisuuden ja suomalaisen vähemmän keskitettyjen pyrkimysten takia partiokahakoihin.

Sallan³³⁾ suunnalla kiinnittyä aluksi huomio siihen, ettei puolustustehtävän saanut pataljoonaa välittömästi vihollisuuksien alkaessa siirretty linnoitettuihin Kelsinkäisen aseisiin. Paikalle ehdittiin tämän

32) Pataljoonan sisäisillä vaihdolla olisi saatu ErP 13:ssa Änäkäisellä miehille lepo järjestetyksi tarvitsematta esittää vaihtoa tai irtautumista; Karhunen ErP 13:n toiminta . . . s. 8.

33) Viivytysvaiheen taistelut 30. 11.-16. 12. 1939 Sallassa on esitetty piirroksena kuvassa 4.

takia vasta melkein yhtä aikaa neuvostoliittolaisten kanssa. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta ensimmäisen tappiolliseksi muotoutuneen taistelun lopputulokseen. Kuolajärvellä ei myöskään 6. 12. pitänyt olla vielä perusteltuja syitä vaihtaa rintamavastuuseen pikaisesti muodostettua, vailinnaisesti varustettua ja koulutettua täydennysmiehistä muodostettua pataljoonaa. Seuraukset taistelujen alkaessa olivat heti todettavissa. Pataljoonan taistelukunto ei riittänyt neuvostojoukkojen tavanomaisen³⁴⁾ yohyökkäyksen torjuntaan. Asemista luovuttiin aivan liian helposti. Vastatoimenpiteiden aikataulu nopeutui. Toimintaohjeen mukainen sitkeä viivytyskään ei aluksi onnistunut, vaikka toimintatehoa yritettiin lisätä muodostamalla pareittain molempien pataljoonien yksikoistä taisteluosastoja. Neuvostoliittolaisten kärkkyksiköt voitiin moottoroida, suomalaiset liikkuvat jalan. Ensinnä mainitut saattoivat vaihtaa taisteluun rykmenttejä tai niiden pataljoonia vuorotellen muiden saadessa levätä. Suomalaisilla ei ollut mahdollisuutta vuorottelemisen joukkojen vähyden ja pitkien etäisyyksien takia. Samat joukot olivat koko ajan taistelussa. Kun neuvostoliittolaiset olivat, muista suunnista poikkeavasti, maastokelpoisia ja kykenivät toimimaan myös yöllä, oli nopea tilanteen kehitys ymmärrettävissä. Silti ei ole hyväksyttävissä se, että Sallasta Savukoskelle johtavan tien suunta jai 9. 12. täysin avoimeksi. Tapahtumat johtivat kriisiin Pelkosenniellä. Vastatoimenpiteiden suunnittelussa olisi improvisointi voitu toisin toimien välttää.

Käytettävissä olleista suhteellisen vahvoista joukoista huolimatta kehittyivät taistelut Märkäjärvenkin suunnalla nopeasti kriisiin. Kuolajärven tapahtumat toistivat ensin itseään. Pataljoonia pyrittiin vaihtamaan juuri taistelun alkaessa. Torjunta epäonnistui. Yhteydet katkesivat. Vaikka neuvostojoukkojen järjestelytarpeen takia ei tilanne osoittautunutkaan lopulta aivan niin uhkaavaksi, kuin miltä aluksi näytti, oli Päämajassa 11. 12.³⁵⁾ illalla todettava, ettei 9. 12. perustettavaksi luvattu uusi pataljoona riittäisi neuvostoliittolaisten pysäyttämiseen ja tehtävä kolmas ratkaiseva päätös Pohjois-Suomen joukkojen vahventamiseksi, jolloin täydennyskeskuksista ympäri maata koottiin samalla itsenäiseksi sotatoimiyhtymäksi erotetun LR:n käyttöön jalkaväkirykmentti ja kaksi täydennyspataljoonaa tukijoukkoineen. Lisäjoukkojen keskittämiseen kuluneiden viiden vuorokauden aikana saivat suomalaiset vastatoimenpiteensä Joutsijärven edustalla siinä määrin aktivoituksi, että neuvostoliittolaisten eteneminen saatiin lopulta pysäytetyksi, vaikka vakauttamiseen vielä kuluikin useita vuorokausia. Pelkosenniellä ei vastaava tehtävä onnistunut juuri keski-

34) Maj Väänänen haastattelu.

35) PM:n Spk 11. 12. 1939 ja sanoma 753/Op 1/sal/11. 12. 1939.

tetyin joukoin. Uudet joukot oli keskitettävä ensin neuvostojoukkojen paikalliselle sivusuunnalle.

Petsamossa ei henkinen taisteluvire ollut parhaimmillaan sotatoimien alkaessa. Lokakuulla oli rajavartioston henkilökuntaa joukossa komppanian päällikkö ja väapeli sekä nelisenkymmentä paikkakuntalaista pidatetty vakoilusta syytettynä. Suojeluskuntatalo paloi. Huhut levisivät. Taistelujen alkaessa rannikon kylistä oli nopeasti luovuttava. Epäonnistuneiden valmistelujen takia hävitykset eivät onnistuneet³⁶⁾. Rajahdysaineita käytettiin tuntureiden louhimiseen teiden sulkemiseksi. Satamalaitteiden tuhoamiseen niitä ei enää jäänyt riittävästi. Kylien polttaminen ei onnistunut. Neuvostojoukot saivat ne haltuunsa lahes vahingoittumattomina huoltoinsa tueksi. Kun he sitten saivat taisteluvoimansa kokonaisuudessaan vaikuttamaan, kehittyivät rintamatapahtumat voimasuhteet huomioonottaen heidän toimintaansa perustuen. Vajaa suomalainen pataljoona ei riittänyt estämään tulivoimaisen, vahvennetun neuvostorykmentin etenemistä etelään silloin, kun tämä oli siihen valmis. Taistelut hiljenivätkin aina kun neuvostojoukot saavuttivat sen hetkiset tavoitteensa. Etaisyydet valtakunnan elintärkeistä kohteista soivat kuitenkin suomalaisille puolestaan lahes rajoittamattomat mahdollisuudet syvällä alueella³⁷⁾ tapahtuvaan taisteluun.

Olennaista kaikille Pohjois-Suomen rintamaosilla taisteleville suomalaisille yksiköille oli sodan alkaessa keinojen hankkiminen neuvostoliittolaisten liikkuvuuden ja tulivoiman rajoittamiseksi. Sotaa edeltänyt koulutusjärjestelmä ei vielä tuntenut sissitoiminnan kaikkia mahdollisuuksia tässä suhteessa. Alkutottomuudesta johtuen eivät ensimmäiset yritykset tuottaneet tiedustelumielessäkään kovin rohkaisevia tuloksia. Menetelmät alkoivat kuitenkin viivytysvaiheen lopulla kehittyä kokemuksen kasvaessa. Pisimmälle ehdittiin Lapissa. Petsamossa Maajärven puolustusvaiheen aikana valmisteltiin lukuisia tarvikekätöjä³⁸⁾ tulevaa sissitoimintaa varten. Joutsijärvellä viivytysvaiheen lopulla toimi lukuisia joukkueen vahvuisia sissiosastoja neuvostoliittolaisten selustassa. Muualla toiminta alkoi ajallisesti hieman myöhemmin. Joukkojen puolesta tähän antoi mahdollisuudet Päämajassa 10. 12.³⁹⁾ tehty päätös erityisten tiedusteluosastojen perustamisesta⁴⁰⁾. P-SRE oli saanut sekä erillis- että tiedusteluosastojen perustamista koskeneet sotaa edeltäneet⁴¹⁾ esityksensä toteutetuiksi viimei-

36) Kenri Pennasen haastattelu.

37) Evi Willamo kapt Pennaselle: "Sodankylään on vielä matkaa"

38) Kenri Pennasen haastattelu.

39) PM:n Spk 10. 12. 1939.

40) TO 1 ja 2 Lieksassa, TO 3 ja 4 Kuhmossa, TO 5 ja 6 (asiakirjoissa esiintyvät TO 1 ja 2 nimisinä) Suomussalmelle, TO 7 ja 8 Kuusamoon, TO 9 ja 10 Sallassa sekä TO 11 Ivalosta Kolosjoelle; PM:n Spk 10. 12. 1939.

41) RajavE:n kirj n:o 109/III/sal/24. 2. 1939 ja P-SRE:n kirj n:o 1309/III sal/13. 11. 1939.

JR 205 patteristolla ja panssarivaunukomppanialla vahvennettuna suomalaisten vajaan pataljoonaa vastaan. Divisioonan muut rykmentit olivat suojaustehtävissä Norjan suuntaan ja vastasissitoiminnassa. Silti voimasuhteet rintamassa olivat neuvostojoukoille ylivoimaiset: jalkaväki 1:5, panssarivaunut 0:15, panssarintorjuntatykit 1:6, kenttätykit 1:10 ja kranaatinheittimet 1:15. Taistelut keskittyivät Jäämeren tien suuntaan. Erämaarajalla Suonikylässä ja Rajajoosepissa vartiointi tapahtui lähes rauhanomaisesti. Vahalukuisuudesta huolimatta puolustajat — noin 1 050 — suorittivat tehtävänsä hyvin ja vahaisin tappiopin: 33 kaatunutta, 87 haavoittunutta, 69 kadonnutta⁴⁾. Hyökkääjät — noin 34 000 — joutuivat sitomaan selustansa puolustukseen siinä määrin joukkoja ja kokivat niin suuret tappiot, arviolta 900 kaatunutta, että tuhansien arktisissa oloissa hiihdettyjen kilometrien, lukuisien tuliyllakoiden ja komentopaikoille tehtyjen iskujen voidaan katsoa tuottaneen hyvän tuloksen. Siitä huolimatta käytettävissä ollein joukoin ei niin tehokas toiminta ollut mahdollista, että neuvostoliittolaiset eivät olisi kyenneet toimimaan rintamassa silloin, kun taktilliset tai operatiiviset syyt sitä vaativat.

Puolustus- ja viivytystaistelussa, voimasuhteet huomioon ottaen, ei Petsamon oloissa passuvisin toimintaperiaattein voitu saavuttaa merkittäviä tuloksia. Tehokkain vastakeino olisi ollut, jos käytettävissä olleet voimat olisivat sen aina sallineet, sivustoille ryhmitetyt reservit, joilla taistelun alkaessa olisi välittömästi isketty hyökkääjän sivustaan. Porojärven taistelun alkaessa saatiin toimintatavasta yksinomaan myönteisiä kokemuksia. Taktiikka edellytti etukäteen tarkkaa suunnittelua ja tehokasta tiedustelua neuvostoliittolaisten etenemissuuntien ja liikkeellelähden selvittämiseksi. Kuuroaiville joulupäivinä tapahtunut suomalaisten hyökkäys palveli samoja päämääriä. Kornettijoella toimittiin aluksi samalla periaatteella. Joukkue oli aina varattu valmiiksi sivustaiskuu varten puolustusasemien eteen. Sodan viimeisimmissä taisteluissa, vaikka menetelmän edut täysin oivallettiin, ei kyseistä taktiikkaa enää sovellettu käytäntöön. Sissitoiminta oli etusijalla. Sen vaikutukset eivät ajallisesti olleet yhtä välittömiä. Tulokset olivat kirjattavissa vasta useampien vuorokausien tai viikkojen kuluttua.

Sissitoiminnallakin oli Petsamossa omat pulmansa. Suurin näistä oli pitkien etäisyyksien aiheuttamat huollon vaikeudet. Teltoja ei ollut riittävästi. Valmistellut kätköt oli nopeasti kulutettu loppuun. Niitä olisi tarvittu huomattavasti enemmän ja käytössä olleita monipuolisempia. Oli tarkoituksetonta kuljettaa mukana kaikkia ampumatarvikkeita. Tukialueille olisi voitu varata niitä valmiiksi viivytyksen aikana. Tähän ei kuitenkaan koulutuksellisesti oltu ennen sotaa val-

4) Laukkanen: Muistelmia lääkintähuollosta ... s 6.

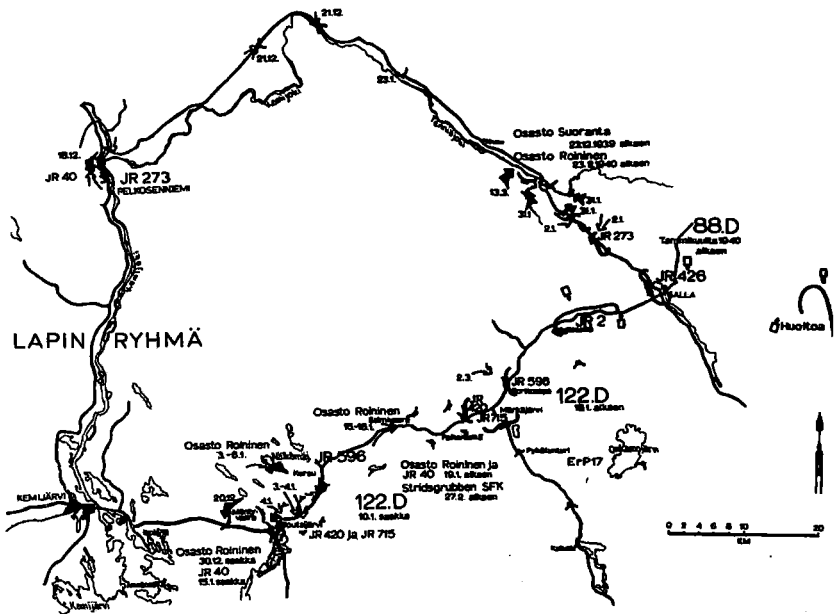
mistauduttu eikä sodan aikana ehditty riittävän ajoissa oivaltaa. Samoin oli sulutus- ja hävitystarvikkeiden laita. Poroja ei voitu ennen hankikelejä tehokkaasti käyttää ja "reppuhuolto" oli kovin rasittavaa. Toiminta-aika rajoittui näin ollen yleensä kahteen viikkoon. Yksi tai kaksi aktiivista iskua oli tarvikkeiden puolesta mahdollisia. Toisena vaikeutena olivat luonnonolot, jotka eivät mahdollistaneet salassa pysymistä puuttomalla tundralla Neuvostoliiton lentokoneilta. Harvinaisia eivät olleet näiden rynnäköt partioita jopa yksittäisiä miehiä vastaan. Ilmatoiminnan ja vastustajan vastatoimenpiteiden yleensäkin helmikuulla vilkastuttua suomalaisten sissitoiminta laimeni. Taistelutoiminta rintamassa vilkastui heti. Vaikka helmi—maaliskuun 1940 vaihteessa tiedustelu- ja häirintäretket saatiinkin uudelleen käyntiin, ei tammikuista laajuutta päivien tultua valoisammiksi enää saatu palautetuksi. Suunnittelussa ja toteutuksessa ilmenneistä puutteistaan huolimatta sissitoiminnalla oli olennainen merkitys suomalaisten saavutamalle torjuntavoitolle niistä vieläkin ylivoimaisista neuvostojoukoista, jotka vastustaja irrotti hyökkäykseen Jäämeren tien suunnassa etelään.

C. SALLAN SUUNNAN TORJUNTAVOITOT¹⁾

Päätös, joka 16. 12. 1939 LRE:ssa syntyi JR 40:n käyttämiseksi Pelkosenniemelle edenneiden neuvostoliittolaisten lyömiseksi, oli tehty suurin riskein. Petsamossa jatkui neuvostojoukkojen hyökkäys. Osasto Pennanen oli 18. 12. vetäytymässä Kornettijoelle. Samalla kun neuvostoliittolaiset uhkasivat Pelkosenniemellä Joutsijärven puolustajien yhteyksiä Kemijärvellä, he saattoivat kääntyä tosin heikkokuntoista tiestöä pitkin Kairalan kauta Sodankylään Petsamon puolustajien selustaan tai kohti Rovaniemeä. Toiveisiin puolustuksen kestämisestä Joutsijärvellä ei myöskään voitu luottaa. Kemijärvi oli uhattuna kahdelta suunnalta. Täältä hyökkääjälle olisi avautunut käyttöön yhä laajempi tieverkosto ja rautatie Rovaniemen suuntaan. Huolta tuotti myös Kuusamon suunta. LR:än kuuluva pataljoona oli sitoutunut taisteluihin vastualueen ulkopuolelle²⁾, jolloin suojaus oli jäänyt vain vahvennetun komppanian varaan suunnassa, jonka tiestö mahdollisti syvät iskut Kemijärvelle, Rovaniemelle ja Ouluun. Suomussalmelta saattoi suuntautua neuvostojoukkoja Taivalkosken kautta Rovaniemeä tai Oulua kohti. Kriittisin oli tilanne kuitenkin Pelkosenniemellä, jossa neuvostoliittolaiset oli "lyötävä, lyötävä millä hinnalla tahansa,

1) Taistelut Sallan suunnalla 16. 12. 1939—13. 3. 1940 on pilirroksena esitetty kuvassa 6.

2) Alistui P-SR:lle lopullisesti 15. 12. 1939; LRE:n Spk 16. 12. 1939 klo 11.00

KUVA 6 Taistelet Sallan suunnalla 19.12.1939 - 13.3.1940

sekä heitettävä takaisin Savukosken yli. Se sivusta oli poistettava vaikuttamasta ja muualla senaikaa kestettävä³⁾). Ratkaisevan osan suunnitelmassa sai huonosti varustettu, lähes kouluttamaton, juuri kokoonhaalittu, ilman tykistön tukea ja vailla panssaritorjunta-aseita ollut rykmentti, jolla tuli olemaan vastassaan hyvin varustettu ja tulivoimainen neuvostorykmentti. Joukkojen järjestelyyn ei kuitenkaan ollut aikaa.

Joukkojen taktillisen käytön suunnitteli operatiivinen esikunta ennen keskitysten päättymistä. Tavanomaisesta poikkeavana tätä, valmistauduttaessa Pelkosenniemen taisteluun, voidaan pitää oikeutettuna. Tarkoituksena näet oli ajan voitto päämääränä hyökkäyksen suoritus ennen puolustuksen lopullista murtumista. Suunnitteluun liittynyt johtaminen ei sen sijaan ollut yhtä tarkoituksenmukaista. Annetun tehtävän⁴⁾ yksiselitteisyydestä huolimatta katsoi taktillinen komentaja tilanteen nopeaan kehitykseen perustuen idästä tapahtuvan hyökkäyk-

3) Wallenius—Hämäläinen: Lapin sota 1939—1940 s 17.

4) LRE:n kirj n:o 36/III/39/17. 12. 1939 klo 11.40.

sen tarkoituksenmukaisemmaksi ajallisesti nopeampana ja huoltomahdollisuuksiltaan edullisempänä⁵⁾. Yllätysmahdollisuuksien hyväksikäyttöön perustuen pakotti LRE 17.12. käydyissä puhelinkeskusteluissa JR 40:n alkuperäiseen suunnitelmaansa ja lähetti edustajansa⁶⁾ uusien taktillisten kriisien välttämiseksi Pelkosenniemen valvomaan hyökkäyssuunnitelman toteuttamista ja tilanteen niin vaatiessa johtamaan taistelua⁷⁾. Tämä jälleen tavanomaisesta poikkeava, mutta olot huomioonottaen hyväksyttävissä oleva toimenpide tapahtui kuitenkin vuorokautta liian myöhään. Rovaniemeltä lähetetyn johtoportaan olisi tullut olla Pelkosenniemenellä ennen joukkojen saapumista. Se olisi tällöin ollut valmiina johtamaan tilanteeseen perehtyneenä jo kriisin alkuvaiheessa, eikä rinnakkaisia toimenpiteitä olisi päässyt tapahtumaan.

Taistelusta Pelkosenniemenellä 18.12. muodostui kohtaamishyökkäys, jossa kummallakin osapuolella oli aktiivinen tehtävä. Neuvostoliittolaisilla oli aluksi aloite. Suomalaisen kärkepataljoonan suunnistusvirhe koitui JR 40:n eduksi. Kylässä päivän aikana käydyissä taisteluissa kyettiin neuvostojoukkojen rynnistys torjumaan, kun käytävissä oli yksi pataljoona suunniteltua enemmän. Siitä huolimatta tilanne illalla oli jo niin kriittinen, että kylästä valmistauduttiin luopumaan⁸⁾. Taistelun ratkaisu parempi taistelutahto ja sotaonni. Heikkojen yhteyksien takia ei saarostavaa pataljoonaa saatu käsketyksi takaisin. Pimeässä yössä taistelun melu neuvostoliittolaisten selustassa aiheutti pakokauhun. Myös suomalainen pataljoona hajosi taisteluun tottumattomana. Saartorengasta ei saatu muodostetuksi ja täydelliseen tuhoamiseen ei päästy. Kuitenkin uhka Pelkosenniemen suunnalla oli saatu poistetuksi puutteellisen koulutuksen takia tosin kohtuuttoman suurin tappoin.

Takaa-ajon LRE keskeytti Saijalle. Mahdollisuuksia iskuun Joutsijärvellä taistelevan neuvostoliittolaisen 122. D:n selustayhteyksille Sallan kirkonkylässä olisi joulukuulla 1939 vielä ollut. Hyökkäyksen olisi vain tullut tapahtua ennenkuin Pelkosenniemenellä lyöty JR 273 oli ehtinyt järjestää puolustuksensa. Taistelut Sallassa olisivat kylläkin muodostuneet vaikeiksi viimeistään siinä vaiheessa kun 88. D vuoden 1940 alussa keskittyi sotatoimialueelle. Vaara siitä, että Lapin ankarisiin luonnonoloihin tottumaton JR 40 olisi tällöin saattanut tulla erillisenä lyödyksi ilman LR:n vaikutusmahdollisuuksia, oli siinä määrin perusteltu, että etenemisen pysäyttämistä Saijalle voidaan pitää oikeutettuna. Teoreettinen uhka Saijalta Sallan suuntaan oli joka

5) Ojala: Pataljoona X s 24—25

6) Evi O J Willamo ja kapt V Karanko

7) Karanko: Lapin Ryhmä s 59 ja ev Karangon haastattelu.

8) Evi Willamo: Näyttää siltä, että Pelkosenniemi täytyy jättää, poitetaanko? LRE:n Spk 18.12.1939 klo 14.50.

tapauksessa kahdellakin pataljoonalla saatu luoduksi ja samalla joukkoja irrotetuksi Joutsijärven suuntaan, jonka LRE valitsi seuraavaksi aktiivisten operaatioidensa kohteeksi.

Joutsijärven suunnalla Osasto Roinisen puolustus kesti Pelkoseniemen taistelujen ajan alkuvaiheessa lähinnä 122. D:n passiivisuuden takia, johon vaikutti ilmeisesti huollon vaikeudet nopean etenemisen päätteeksi. Lähes kolmiviikkoisen viivytysvaiheen väsyttämät suomalaiset pataljoonat saivat näin ollen aikaa lepoon ja joukkojen järjestykseen. Kun läpimurtoyritykset 20. 12. 1939 alkoivat, olivat puolustajat valmiit. Puolustusvaihe tammikuun hyökkäykseen saakka olikin sitten molemmin puolin saarrostukseen pyrkivien hyökkäysten ja niiden vastatoimenpiteiden aikaa.

Tammikuun alun hyökkäyksessä LRE pyrki oikeaoppisesti saarrostukseen. Sitova ja iskevä osa olivat yhtä suuret. Ratkaisun aiheutti oikeutettu ja todellinen⁹⁾ neuvostoliittolaisten hyökkäysuhka. Irrottamalla pataljoonan saarrostukseen eteläisellä sivustalla olisi hyökkäykseen saatu vaikuttamaan sen onnistumisesta puuttunut lisävoima. Hyökkäyksen toteutus ei sen sijaan ollut suunnittelun kanssa yhtä tarkoituksenmukainen. Aikalaskelmat eivät toteutuneet operaation missään vaiheessa. Jo luonnolliset huolto- ja järjestelytoimenpiteet ennen liikkeellelähtöä saattoivat ne kyseenalaisiksi. Lisäksi harhauttavat tiedustelutiedot valmistelujen viime vaiheessa vaikeuttivat selväpiirteistä johtamista. Suoranaisena virheenä on pidettävä sitä, että hyökkäysjoukot 2. 1. suunnattiin lähtöasemiinsa, vaikka hyökkäysajan siirtäminen oli jo käynyt ilmeiseksi. Salaamisen kannalta voi siirtoa yöllä 2./3. 1. taemmaksi pitää tarkoituksenmukaisena, kunhan vaatimus olisi saatu kokonaisuudessaan toteutetuksi. Pataljoonia ei lähes 40° pakkasessa voinut kuitenkaan pitää yön yli lähtöasemissa eikä myöskään lähtöalueelle siirrettynä estää sytyttämästä nuotioita. Edestakainen liike paljastui neuvostojoukoille. Kun toteutus aamuun 3. 1. lykätyn käskynannon takia jälleen myöhästyi useita tunteja, oli luonnollista, että neuvostoliittolaiset ehtivät järjestää vastatoimenpiteensä valmiiksi ennen hyökkäyksen käynnistymistä.

Hyökkäyksessä LRE suuntasi samanaikaisesti vaikuttamaan kaksi rykmentin suuruista joukko-osastoa. Näiden toimintojen yksityiskohdainen säätely tapahtui Rovaniemeltä hankalien viestiyhteyksien takaa. Sitovan voimaryhmän passiivisuuden takia oli LRE:n puututtava jopa erillisten kompanioiden aktiviteetin lisäämiseen. Etukomentopaikan¹⁰⁾ puute aiheutti sen, ettei JR 40:n pataljoonien hyökkäyksiä saatu vaikuttamaan samanaikaisesti keskenään eikä Osasto Roinisen

9) 122.D suunnitteli läpimurtohyökkäystä 4. 1. 1940 alkavaksi; IX/KT-Pr:n Spk 4. 1. 1940 klo 19.00.

10) Esimerkiksi E/JR 40, jonne Osasto Roinisesta olisi voitu rakentaa johdinyhteydet.

iskevien osastojen kanssa. Neuvostojoukot saattoivat keskittää vastatoimenpiteensä suomalaisten kulloiseenkin hyökkäyssuuntaan. Kun 122. D saarrettunakin taisteli sitkeästi, saattoi LRE todeta 4.1. illalla hyökkäyksensä epäonnistuneen. Tykistön tulituen vähyden ja panssaritorjunta-aseiden puutteen ohella siihen vaikutti olennaisesti johtamisessa esiintyneet epätarkoituksenmukaisuudet.

Joutsijärven hyökkäyksen epäonnistumisen jälkeen LRE siirsi toiminnan painopisteen sissitoimintaan. Tähän loivat mahdollisuudet neuvostoliittolaisten noin 150 km pitkät yhteydet Joutsijärvelle ja 100 km pitkät yhteydet Sajalle. Kaksi divisioonaa oli yhden ainoan huoltotien varassa ja kapeassa ryhmytyksessä. Suomalaisten mahdollisuuksia lisäsi se, että eteläisellä sivustalla tiestö mahdollisti tukialueen luomisen Kallunkiin ja Onkamoon lähes 60 km päähän taistelualueesta neuvostojoukkojen sivustalle. Etäisyydet kohteille jäivät näin ollen 25—40 km:ksi, kun toimintaa ei aluksi suunnattu Kairalan itäpuolelle. Aktiiviset iskut viesti- ja huoltoyhteyksiä vastaan pieninkin osastoin onnistuivat alkuvaiheessa. Liikenteen suuntautumisesta saatiin merkittäviä tietoja. Neuvostoliittolaiset olivat vastatoimenpiteissään kuitenkin taitavia. Tien sivustat raivattiin. Liikenne suojattiin erillisiin tukikohtain ja liikkuvin reservein. Aktiivisin iskuin sidottiin suomalaiset tukialueilleen. Helmikuulla 1940 oli kohteet siirrettävä tämän takia Kairalan itäpuolelle. Tukialueeksi valittiin Nousu. Onkamosta etäisyydet olisivat olleet lähes puolta lyhyemmät, mutta neuvostoliittolaisten aktiivisuus vaikutti tehtyyn ratkaisuun. Vaikka sissitoiminnan tulokset sodan viime vaiheessa jäivätkin vähäisiksi, voidaan sille asetettujen tavoitteiden silti katsoa tulleen saavutetuiksi.

Neuvostojoukkojen vetäytymistä tammikuun puolivälissä 1940 voidaan pitää osaltaan tehostetun sissitoiminnan aiheuttamana¹¹⁾. Olivathan aktiiviset iskut alkuvaiheessa tuottaneet hyviä tuloksia. Vetäytymisen syynä on lisäksi pidettävä aiheellistakin pelkoa uusista sivustaiskuista. Suomalaisen pataljoonan siirto Märkäjärven eteläpuoliselle rintaman osalle paljastui neuvostoliittolaisille lentotiedustelulla. Mikäli joukkojen vahvuus ei tällöin käynyt ilmi ja kun varmaa tietoa uusista keskityksistä ei ollut, ovat tiedot saattaneet olla vaikuttamassa ratkaisuun. Märkäjärven puolustusasemat olivat kuitenkin varsin hyvin valmistellut, joten toimenpiteen saattaa olettaa siltäkin liittyneen enemmän ankarien luonnonolojen, joulukuisen sissitoiminnan ja pitkien huoltoetäisyyksien yhteisvaikutukseen. Päätös vetäytymisestä lie-nee tapahtunut jo joulukuulla 1939, koska ensimmäiset irtautumiseen viittaavat tiedot suomalaiset saivat heti vuoden 1940 alussa. Tähän mennessä Neuvostoliiton oli ollut pakko todeta sodan päämäärien ole-

11) Maj Väänänen haastattelu

van Pohjois-Suomessa vaikeasti saavutettavissa. Sotatoimien ja uusien joukkojen keskitysten painopistehän oli vuoden 1940 puolella eteläisillä rintamanosilla pohjoisimpien joukkojen saadessa sitovat tehtävät voimakkaiden ilmavoimien tukemana.

Neuvostojoukkojen vetäytyttyä Märkäjärvelle ei Hautajärven eikä Saijan suunnalla sissitoiminnalla ollut enää onnistumisen edellytyksiä vastatoimenpiteiden takia. Neuvostoliittolaiset sitoivat selustansa puolustukseen kolmanneksen joukoistaan. Märkäjärvellä jäivät taistelutapahtumat varsinaisella puolustusalueella vähäisiksi. Saijalla ei toteutus käytössä ollein joukoin onnistunut yhtä hyvin. Neuvostoliittolaisten aktiivisuus rintamassa oli suurempi kuin Märkäjärvellä.

Svenska Frivilligkåren jäi ainoaksi yhtymäkokoontamiseksi toimineeksi ulkomaiseksi vapaaehtoisjoukoksi talvisodassa. Suomalaista divisioonaa vastaavana sen ylin johtoporras sai sodan kolmeksi viimeiseksi viikoksi vastuun Lapin puolustuksesta vapauttaen Viipurinlahden taisteluihin vahvennukseksi LRE:n, viisi pataljoonaa ja patteriston. Vapaaehtoisjoukon, joka rintamavastuussa ollessaan ehti kokea 33 kaatuneen, 50 haavoittuneen ja 130 paleltuneen tappiot, taktillinen merkitys sen sijaan jäi vähäiseksi. Käytössä olleet joukot eivät näet vielä mahdollistaneet aktiivisiin sota toimiin ryhtymistä. Merkitys oli sodan päättyessä kuitenkin kasvamassa. Vapaaehtoisia oli sodan päättyessä 8 716 miestä¹²⁾, joista 662 norjalaisia ja täydennykseksi oli Ruotsista tulossa vielä 4 000 koulutettua miestä. Lentorykmentti oli saamassa uudet, ajanmukaiset koneet. Käydyissä taisteluissa voitiin todeta ruotsalaisten taistelukunto- ja -tahto sekä aseistus, varustus ja johto erinomaisiksi. He olisivat olleet kelpoisia vaativampiinkin tehtäviin. Vaikka Frivilligkårenin aktiivinen taktillinen toiminta jäikin viimeisinä sota-päivinä vähäiseksi, oli sen operatiivinen merkitys huomattava. Toiminnallaan se mahdollisti viiden taistelukokemusta omaavan pataljoonan siirron etelään taistelujen painopistealueille.

Neuvostojoukkoja osallistui Sallan operaatioihin sodan alkuvaiheessa divisioonaa eli kymmenen pataljoonaa, panssarivaunupataljoonan ja kolmen patteriston tukemana vahvuuden ollessa tukijoukkoineen yhteensä noin 17 500 miestä. Sodan loppuun mennessä määrä kaksinkertaistui 35 000 mieheen. Suomalaisia oli aluksi vain pataljoona, enimmillään kahdeksan pataljoonaa, kaksi erillistä komppaniaa, patteristo, kaksi kranaatinheitinkomppaniaa ja kaksi panssarintorjuntatykkijoukkuetta. Suomalaisen vahvuus tukijoukkoineen oli noin 8 800 miestä. Paikallisesti vain Pelkosenniellä voimasuhteet olivat jalkaväen suhteen tasan. Muutoin neuvostojoukoilla oli aina ylivoima: Saijalla 2:7, Joutsijärvellä 4:10 ja 6:10 sekä Märkäjärvellä 6:10. Tykistöl-

12) Särkelä: Ruotsalainen . . . s 28.

linen ylivoima oli lisäksi ehdoton, suurimmillaan 4:60. Vaikka suomalaiset joukot eivät iskukyvyltäänkään olleet parhaat mahdolliset, saivat taistelujen lopputulokset yksinomaan voimasuhteista luonnolliset selityksensä. Jalkaväen osalta ei myöskään neuvostoliittolaisilla viivytysvaiheen jälkeen ollut hyökkäyksen yleensä edellyttämää ylivoimaa. Kun tykistön tuliylivoima ja ilmavoimat eivät Lapin ankarissa luonnonoloissa riittäneet suomalaisten kiinteytyneen puolustuksen murtaamiseen, kulminoituivat taistelut tammikuun 1940 alusta asemasodaksi. Myöskään suomalaisten iskuvoima otollisista paikallisista oloista huolimatta ei riittänyt saattamaan sotatoimia liikkuviksi.

Taisteluissa suomalaiset menettivät kaatuneina 663, haavoittuneina 1 341 ja kadonneina 114 miestä¹³⁾ eli noin 30 % taisteluvahvuudestaan. Kun suomalaiset arvioivat neuvostojoukkojen tappiot kaatuneina noin 4 000 mieheksi, on todennäköistä, että myös he menettivät kaatuneina ja haavoittuneina lähes kolmanneksen miesvahvuudestaan. Taistelujen ei missään vaiheessa voida katsoa päätyneen tuhoamiseen. Vastustajan lyömisestä viivytysvaiheen jälkeen voidaan puhua vain Pelkosenniellä.

D. RAJAN VARTIOINTIA KUUSAMOSSA

Kuusamoa suomalaiset pitivät ennen sodan alkua erittäin uhanalaisena¹⁾, koska Louhen—Kiestingin tieyhteydet oli helposti yhdistettävissä Suomen puoleiseen tieverkostoon Lämsänkylässä. Kuusamosta olisi tiestö sitten tarjonnut mahdollisuudet suurtenkin joukkojen käytölle Rovaniemen ja Oulun suunnissa. Neuvostoliittolainen 9. Armeija (9. A) valitsi kuitenkin tieyhteyksiltään heikomman Suomusalmen suunnan operaationsa painopistealueeksi syistä, jotka eivät ole yleisesti tunnettuja. Mahdollisuus tilanteen muutoksiin oli koko sodan ajan kuitenkin olemassa. Ne oli aina otettava lukuun tilanteenarvioinneissa ja päätöksiä joukkojen käytöstä tehtäessä. Näissä oloissa Kuusamon jättämistä yhden komppanian varaan tarkistamattomiin tiedustelutietoihin luottaen oli rohkea teko. Se ei neuvostojoukkojen toiminnan takia tuottanut kuitenkaan pettymystä.

Suomalaisilla ja neuvostoliittolaisilla oli kummallakin Kuusamossa komppania vahvennuksineen, jotka koko sodan ajan tyytyivät kahaikoimaan keskenään etupäässä Lämsänkylän tien suunnassa. Tehokkaan partioinnin ja neuvostoliittolaisen ilmatoiminnan ohella Kuusamon joukoille oli olennaisinta useat komentosuhtemuutokset. Sodan

13) PM:n tappiolistat.

1) Karanko: Lapin Ryhmä s 134.

päätyessä Ryhmä Suteen kuuluneet suomalaiset menettivät partio-taisteluissa kaatuneina 6 ja haavoittuneina 13 miestä. Neuvostojoukkojen tappiot olivat samaa suuruusluokkaa.

E. SUOMUSSALMEN—RAATTEEN KAKSOISOPERAATIO¹⁾)

Päämajassa yöllä 6./7. 12. 1939 tehty päätös lisäjoukkojen lähettämisestä Suomussalmelle²⁾) ei tapahtunut hetkeäkään liian aikaisin. Ryhmä Siilasvuon keskittyessä 9.—10. 12. taistelualueelle ei suomalaisten operatiivinen eikä taktillinenkaan tilanne vaikuttanut vakuuttavalla tässä neuvostoliittolaisen 9. A:n painopistesuunnassa. Viivytysvaiheen toista viikkoa kestäneisiin taisteluihin osallistuneen Ryhmä Karin kaksi pataljoonaa ja kaksi erillistä komppaniaa oli väsyneinä viime hetkellä saatu irrotetuksi Niskanselän—Haukiperän vesistölinjalle puolustukseen. Joukot olivat kiireisen perääntymisen jälkeen rasittuneet ja kirkonkylän polttamisesta masentuneet³⁾). Puolustusalueen leveys oli kaikkiaan lähes 15 km. Nopean vetäytymisen seurauksena olivat suomalaisten sivustat jääneet avoimiksi. Raatteen tieltä Kokkojärveltä Kuhmoon johtavan tien suunta oli suojaamatta. Kylämäestä Ylinäljängälle johtava tie oli kokonaan auki. Tätä kautta olisi tiestö ollut neuvostojoukkojen käytettävissä Puolangalle tai Taivalkoskelle ja edelleen Ouluun ilman, että heitä vastaan olisi ollut suunnattavissa kovinkaan suuria joukkoja. Perangan suunta, jonne osa neuvostoliittolaisesta divisioonasta oli edennyt, oli P-SRE:n rohkein toimenpitein saatu sentään suljetuksi. Tämän oli mahdollistanut viime hetkellä ptaljoonan irrottaminen Kuusamosta, jota ennen sotaa oli pidetty Suomussalmea uhatumpana⁴⁾). Neuvostoliittolaiset olivat todennäköisesti havainneet tilanteen otollisuuden. He eivät kuitenkaan ehtineet saada hyökkäystä Ylinäljängän ja Hyrynsalmen suuntiin käyntiin ennen suomalaisia. Tämän kiirehtiminen 11. 12. alkavaksi järjestyvaikeuksista huolimatta, osoittautui näin oikeaan osuneeksi toimenpiteeksi. Sitä ennen oli vesistölinjan puolustusta ehditty vahventaa ja sivustat suojata.

Vaikka joukkojen käyttöperiaatteista hyökkäyksessä neuvoteltiinkin operatiivisen ja paikallisen komentajan kesken⁵⁾), syntyi yksityiskohmainen suunnitelma viimeksi mainitun toimenpitein⁶⁾). Päämääränä oli

- 1) Suomussalmen—Raatteen kaksoisoperaatio 8 12 1939—10 1 1940 ja ryhmittyminen rajalle puolustukseen on piirroksena esitetty kuvassa 7
- 2) PM:n Spk 6 12 1939
- 3) Siilasvuon Suomussalmen taistelut, s 42
- 4) Kenrm Avelen haastattelu
- 5) Tuompo: Sotilaan tilinpäätös, s 190
- 6) Ev Marttisen haastattelu

välttää Niskanselän—Haukiperän vesistölinjan yli tapahtuvaa hyökkäystä suoraan rintamasta, katkaista neuvostojoukkojen huoltotie Raatteen suunnasta ja sulkea se Kuomasjärven—Kuivasjärven kannaksella itään. Kaikin käytettävissä olevin joukoin yhtäaikaaisesti vaikuttaen tuli toisessa vaiheessa hyökätä tien suunnassa kaakosta Suomussalmen kirkolle edenneiden neuvostoliittolaisten lyömiseksi⁶⁾. Vesistölinjan puolustus jäi konetuliaseista koostuvan osaston ja Hulkonniemen suunta tiedustelutehtäviin tarkoitettun komppanian varaan. Suunnitelman lähtökohtaa voidaan pitää perusteltuna.

Kahden taisteluvuorokauden jälkeen tilanne oli kuitenkin olennaisesti muuttunut. Ryhmä Siilasvuon keskeisen iskujoukon voimat eivät ilman kenttätukikistön tukea ja vailla panssarintorjunta-aseita riittäneet tavoitteeksi määritellyn Kiantajärven tasan nopeaan saavuttamiseen eikä neuvostojoukkojen lyömiseen. Kolmannesta hyökkäyspäivästä alkaen neljä pataljoonaa sitoutui suuria tappioita tuottaneeseen hyökkäilyyn vastoin operatiivisen komentajan mielipiteitä⁷⁾ avoimessa maastossa suoraan rintamasta kohti hyvin varustettuja neuvostoliittolaisia asemia 20.12. saakka, jona aikana vastustaja saatiin kylläkin saarretuksi kirkonkylän tienhaarassa neliökilometrin alueelle, mutta ei kokonaan lyödyksi. Tilaa liikkuviin sotatoimiin ei täällä ollut.

Hulkonniemessä oli tilanne tältä osin toinen. Lähinnä sitovalla tehtävällä toiminut pataljoona saattoi kohdistaa toimintansa painopisteen sen hetkisen tarpeen edellyttämällä tavalla. Sen iskuvoima ei riittänyt ratkaisun saavuttamiseen. Taistelu Suomussalmella olisi saattanut saada päätöksensä jo operaation ensimmäisessä vaiheessa, mikäli hyökkäyksestä erittäin sitkeästi ja taitavasti tuliverkkonsa järjestänyttä neuvostorykmenttiä⁸⁾ vastaan kirkonkylässä olisi luovuttu silloin kun liikkeen kulminoituminen oli tosiasia. Kaksi pataljoonaa olisi vapautunut Hulkonniemeen, jossa rykmentin voimin suomalaisille edullinen ratkaisu olisi saattanut onnistua. Sen sijaan pelkästään teoreettisena⁹⁾ on pidettävä kokonaissuunnittelun sitä vaihtoehtoa, että hyökkäyksen alkaessa kaikki käytettävissä olleet joukot olisi suunnattu kirkonkylän asemasta Hulkonniemeen. Ratkaisevinta oli se, että neuvostoliittolaisille olisi jäänyt Raatteen tien suunta avoimeksi, jolloin saapuva 44.D olisi taisteluitta saanut yhteyden Suomussalmelle tunkeutuneisiin 163. D:n Kiantajärven itäpuolelle jääneisiin osiin. Yhtyneinä niiden tuhoaminen olisi ollut vaikeampi tehtävä kuin erillisinä.

Suomalaisten aktiivisuuden ansiosta kirkonkylässä ja Hulkonniemessä eivät neuvostoliittolaiset saaneet omia hyökkäyksellisiä toimen-

7) Tuompo: Sotilaan tilinpäätös, s 194—195.

8) Kenrin Karhusen haastattelu

9) Ey Marttisen haastattelu

piteitään käynnistetyiksi. Molemmat rykmentit sitoutuivat torjuntataisteluihin. Luotettavaa selvitystä sille, miksi 163.D:n suunnitelmasta moottoroitujen yksiköiden toiminnasta Ylinäljängän suuntaan ei tullut mitään, ei ole pääteltävissä. Ryhmä Siilasvuon lähettämä sulutusosasto saattoi kosketuksetta sulkea Vääkiössä Ylinäljängän tien siihen saakka, kun Polkupyöräpataljoona 6 (PPP 6) 16. 12. alkaen otti vastuun. Tämänkin jälkeen oli suomalaisten aktiivisuus suurempi kuin neuvostojoukkojen, joilla olisi ollut edellytyksiä tehokkaampaankin toimintaan. Palovaaran tienhaaran tuntumaan saatettiin 16. 12. edetä taistelutta. Divisioonan iskuvoimaisimpien yksiköiden hyökkäysten tyrehtyminen Suomussalmen kirkolla ja Piispajärvellä oli ilmeisesti osaltaan vaikuttamassa sivustoille suunnattujen joukkojen passiivisuuteen. Suomalaisille tämä puolestaan mahdollisti sissitoiminnan käynnistämisen neuvostojoukkojen teitse suuntautuneita yhteyksiä vastaan PPP 6:n otettua rintamavastuun Vääkiössä ja osan ErP 16:sta tultua irroteuksi toimintaan Palovaaran tienhaaran suunnalle. Joulukuun kolmannella kolmanneksella neuvostoliittolaisten oli siirrettävä jo pahoin häirityt huoltokuljetuksensa jätse tapahtuvaksi. Häirintä- ja tiedustelupartiot jäätien tuntumaan lähetettiin. Sen olemassaolo kiistatta todettiin.¹⁰⁾ Tieto ei näytä kuitenkaan riittävästi vaikuttaneen tulevien operaatioiden suunnitteluun.

Neuvostoliittolaisen 163.D:n toisessa päätoimisuunnassa Kuusamon maantien suunnassa Palovaarasta pohjoiseen tilanteen kehitys oli epävakampi kuin Suomussalmen kirkolla. Neuvostojoukoilla oli kahdella pataljoonallaan aloite. Lukuisista komentajavaihdoksista huolimatta suomalaista pataljoonaa johdettiin taitavasti. Vastatoimennepiteet tapahtuivat vanhimman paikalla olleen yksikön päällikön johdossa.¹¹⁾ ErP 16 torjui sitkeissä taisteluissa läpimurtoyritykset Alassalmelta pohjoiseen kohti Perankaa. Epäselvät ja usein uhkaavat tilanteet saatettiin aina kääntää suomalaisten eduksi. Samalla tuotettiin hyökkääjälle niin raskaat miehistötappiot, etteivät ne voineet olla vaikuttamatta tulevien taistelujen lopputulokseen. Taistelutoiminta rintamassa vihdoin 15. 12. alkaen hiljeni siinä määrin, että pataljoona saattoi irrottaa osan yksiköistään uuden komentajansa johdolla toimintaan 163.D:n maantieyhteyksiä vastaan Palovaaran tienhaaran suunnalle. Pataljoonan pääosat oli kuitenkin vielä jätettävä Alassalmelle. Joukkojen käyttöperiaatteeseen ei voi olla kovin paljon huomauttamista. Johtamisen varmuutta on sitävästoin arvosteltava. Kaksipataljoonaisen muodostumassa olevan Ryhmä Suden komentaja eteni 16. 12. Palovaaran tienhaaran tuntumaan pataljoonalleen käsketyssä päätoimintasuunnassa komppania mukanaan ainoastaan lähettiyttyden varassa muihin joukkoihinsa. Seuraukset olivat välittömästi havaittavissa. P-SRE:n oli ryhdyttävä käskyttämään Sudelle alistettua PPP 6:a, jonka toiminta täl-

10) 9.DE:n tilanneilmoitus 25. 12. 1939 klo 10.20 ja 26. 12. 1939 klo 16.45, P-SRE:n Spk 25. 12. 1939 klo 10.30 sekä PM:n Spk 26. 12. 1939

11) Kenrm Avelan haastattelu

löin muotoutui tarkoituksettomaksi edestakaisin hihtelyksi ilman selvää päämäärää. Muutoinkaan ei yksiköitä saatu ajallisesti keskitettyyn toimintaan. Järjestelmä tarkistui vasta, kun uusien joukkojen keskitäminen pakotti ryhmän komentajan perustamaan aluksi tilapäis-kokoonpanossa olevan esikunnan Ylinäljängälle.

Suomalaisille varmistui 16.—19. 12. välisenä aikana käsitys siitä, ettei Suomussalmella käytössä ollein joukoin vajaan patteriston tukeamana ollut mahdollista lyödä kirkonkylän—Hulkonniemen—Alassalmen alueelle tunkeutunutta neuvostoliittolaista divisioonaa¹²⁾. Sen avuksi oli tulossa Raatteen suunnasta uusi divisioona, jonka etumaiset osat tuolloin olivat keskittymässä taistelualueelle. Uhan koko vakavuus ei kuitenkaan ollut vielä tiedossa¹³⁾. Muualla pohjoisimmassa Suomessa voitiin tilannetta pitää vakiintuneempana. Päivällä 19. 12. Päämajassa tehty ratkaiseva neljäs ja alistettujen joukkojen määrään nähden laajin Pohjois-Suomessa taistelevien yhtymien tukemista koskeva päätös merkitsi Suomussalmella taistelevan Ryhmä Siilasvuon vahventamista divisioonakokoonpanoon alistamalla sille rykmentti ja puuttuvat erillisyyksiköt. Tykistöä ei tosin riittänyt lisää. Ylinäljängän ja Piispanjärven suuntaan muodostui samassa yhteydessä neljäpataljoonainen Ryhmä Susi. Vahvennusten jakautuminen kahden eri johtoportaan kesken oli johdonmukaisessa suhteessa niitä vastassa olleisiin neuvostojoukkoihin. Taisteluajatuksena P-SRE:n antamat ensimmäiset tehtävät 9. D:lle ja Ryhmä Sudelle merkitsivät pyrkimystä edetä Juntusrannan suuntaan neuvostoliittolaisten yhteyksille samanaikaisesti, kun Suomussalmen kirkolla ja Palovaaran tienhaaran suunnassa käydään ratkaisevaan hyökkäykseen. Yksityiskohtaisessa suunnittelussa tämä päämäärä kuitenkin vähitellen heikkeni. Toteutus ei vastannut alkuperäistä käyttökelpoisena pidettävää joukkojen käytön perusajatus.

Alkuperäinen P-SRE:n toimintaohje määrittä 9. D:n tehtäväksi lyödä "idästä" suorittavalla hyökkäyksellä Hulkonniemeen edenneet neuvostojoukot. Ohjeen alkuperäiskappaleessa "idästä" on korjattu "lännestä".¹⁴⁾ Lännestä hyökkäys tapahtui ilman, että asiakirjoista olisi saattanut todeta 9. D:n toimineen vastoin P-SRE:n ohjeita. Paikallisessa suunnittelussa ei itäinen vaihtoehto ollut edes harkittavana¹⁵⁾. Sekä itäisellä että läntisellä vaihtoehdolla olivat omat myönteiset ja kielteiset piirteensä. Toteuttamalla itäinen vaihtoehto olisi mahdollisesti neuvostoliittolaisen 163. D:n 28. 12. tapahtunut irtautuminen kirkonkylästä ja Hulkonniemestä voitu tehokkaasti estää ja päästä kenties täydelliseen tuhoamiseen. Samalla on kuitenkin todet-

12) PM:n ja P-SRE:n Spk 16.—19. 2. 1939.

13) Ensimmäinen maininta 44.D:sta on P-SRE:n Spk:ssa 27. 12. 1939 klo 07.50

14) Toimintaohje 9.DE:lle ja Ryhmä Sudelle 24. 12. 1939.

15) Ev Marttisen haastattelu

tava, että hyökkäysjoukkojen selustassa ja yhteyksillä olisi toiminut vain pataljoonan vahvuisen sulkuosaston pidättämänä uusi, tosin tunnut marssitappiot¹⁶⁾ ankarissa luonnonoloissa kokenut neuvostodivisioona, joka merkitsi siinä määrin riskiä koko operaation onnistumiselle, ettei 9. DE voinut sitä ottaa.¹⁷⁾ Taktillisesti itäinen suunta ei myöskään tarjonnut ratkaisevia etuja. Kiantajärven 2 km leveän selän ylittäminen ilman tykistön tukea olisi Sopalaa etelämpänä ollut tuskin mahdollista neuvostoliittolaisten tuliylivoiman ollessa ehdoton. Sopalassa se olisi onnistunut varmaankin yhtä hyvin kuin Kevyt Osasto 22:lta (KvOs 22) 27. 12. Olisiko toisessa vaiheessa pohjoisesta hyökäten päästy edullisempaan tulokseen kuin lännestä suoritettuna ei voi varmuudella todeta. Lyhyemmät keskityskuljetukset, tuttu hyökkäysmaasto iskevän osan runkona toimineille pataljoonille sekä paremmat mahdollisuudet joukkojen keskittämiseen ja liikkuviin sotatoimiin olivat ratkaisevasti läntisen vaihtoehdon etuja itäiseen verrattuna. Valintaan voi edellä mainitut tekijät huomioon ottaen vieläkin yhtyä.

Silti ei voi suunnittelua sivuuttaa kritiikittä. Joukkojen käyttöperiaatteisiin voi suhtautua varauksellisen myönteisesti muilta paitsi Kiantajärvellä kulkeeneen neuvostoliittolaisten huoltotien osalta. Jäällä tapahtunut liikenne oli kiistatta todettu. Varsinaista aurattua ja erikseen jäädytettyä tietä ei ilmeisesti ollut¹⁸⁾. Moottoriajoneuvoilla oli jäällä ajaminen 20—30 cm:n lumessa mahdollista¹⁹⁾. Liikenteen katkaisemiseen olisi tullut kiinnittää operaatiota 9. DE:ssä suunniteltaessa vakavampaa huomiota. Luottaminen yksinomaan Ryhmä Suden neuvostoliittolaisten yhteyksien katkaisemista koskevan tehtävänosan toteuttamiseen²⁰⁾ ei osoittautunut mielekkääksi. Joulukuun jälkipuoliskolla tekivät suomalaiset joukot Suomussalmen kirkolla irtautumisen mahdollisuuteen viittaavia havaintoja²¹⁾. Kiantajärven jäätie olisi ollut divisioonan hyökkäykseen liittyen suljettavissa panssarintorjuntatykein ja konekiväärein²²⁾ joko Vuoriniemen tai Saunaniemen tasalla. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, koska otaksuttiin neuvostoliittolaisten edelleen olleen sidottuja lähes yksinomaan teitse suuntautuneisiin yhteyksiinsä. Myös suomalaisten johdon päähuomio oli suuntautunut tieyhteyksien katkaisemiseen. Sen ansiosta sai 163. D jättä suuren osan miehistöönsä pelastetuksi Suomussalmelta.

Hyökkäyksen johtamisessa voi kriittinen tarkkaaja todeta eräitä tarkoituksettomuuksia. Joukot olivat tiukasti johtajiensa käsissä. Tämä uskollisuus ilmeni kielteisenä yön 27./28. 12. ja aamun 28. 12. ta-

16) Miehistötappiot 10 %, traktorit 20 % ja panssarivaunut 60 % vahvuudesta, Borgman Der Überfall

der Sowjetunion . . . s 146

17) Ev Marttisen haastattelu

18) Ev Kuistion haastattelu

19) Kenraali Karhunen haastattelu

20) Ev Marttisen haastattelu

21) JR 27:n Spk 15. 12. 1939 alkaen

22) Osasto Kuistion kokoonpano 30 12 1939

pahtumissa. Hulkonniemessä olisi alijohtajien käsityksen mukaan illalla 27. 12. ollut suuri menestys joukkojen ulottuvilla. Sen saavuttaminen olisi edellyttänyt kaikista vaikeuksista huolimatta vain "armotonta päälle painamista". Silti divisioonan ylin johto käski keskeyttää hyökkäyksen. Pataljoonien irrottaminen maantien tuntumasta 1—2 km taemmaksi jätettiin kuitenkin toteuttamatta.²³⁾ Aamulla tehtiin neuvostojoukkojen tulitoiminnasta irtautumisen yhteydessä päinvastaiset johtopäätökset. 163. D sai tilaisuuden lähes häiriintymättömään vetäytymiseen taistelualueelta.

Suunniteltaessa hyökkäyksen jatkamista Hulkonniemestä Kylänmäkeen näyttää neuvostojoukkojen yllättävä väistyminen hämänneen suomalaiset. Vielä aamulla 29. 12. Osasto Karilla oli puolustustehtävä ja hyökkäyksen jatko 9. DE:ssä suunnittelemana. Vasta P-SRE:n ohjeesta²⁴⁾ 9. DE käynnisti 29. 12. aamupäivällä toimenpiteet hyökkäyksen jatkamiseksi Kylänmäkeen. Antamalla jatkokäskyt 28. 12. iltapäivällä vuorokautta toteutettua aikaisemmin, olisi ollut mahdollisuuksia estää neuvostojoukkojen Käkimäen kautta tapahtunut irtautuminen. On kuitenkin todettava, ettei tällä ollut operaation kannalta enää kuin paikallinen merkitys.

Hyökkäyksen jatkosuunnittelun osalta todetut, edellä mainitut havainnot koskevat myös neuvostoliittolaisten takaa-ajon järjestelyyn liittyneitä toimenpiteitä. Irtautumisen tapahduttua kirkonkylästä ja Hulkonniemestä pataljoonat saivat tavoitteissaan illalla 28. 12. tehtävän pitää päivällä saavuttamansa asemat²⁵⁾. Vasta toisen hyökkäysvaiheen jälkeen 29. 12. iltayöstä tapahtuivat ensimmäiset toimenpiteet jäällä tuolloin vielä väistymässä olleita neuvostoliittolaisten osastoja vastaan. Oikea ajankohta olisi ollut 28. 12. iltapäivällä. Tulivoimaisella osastolla olisi ollut mahdollisuus saattaa suomalaisten operaation lopputulos vieläkin edullisemmaksi kuin miksi se lopulta muotoutui.

Samanaikaisesti 9. D:n Hulkonniemessä käynnistyneen hyökkäyksen kanssa alkoi Piispajärveltä kokonaisoperaation osana Ryhmä Suden hyökkäys neuvostoliittolaisen 163. D:n pohjoisimpana toimineen rykmentin vastualueella. Suomalainen hyökkäysosasto oli koottu täydennysjoukoista perustetusta ja vielä keskivertoisiakin yksiköitä eräin osin heikommin varustetusta rykmentistä ja kuusamolaisesta suoja-joukkopataljoonasta. Tykistöä ja panssaritorjunta-aseistusta ei ollut. Siitä huolimatta neljäpataljoonainen taisteluosasto edusti pohjoisimmassa Suomessa sellaista operatiivista ja taktillista voimaa, että sen tuli saada mittavia tehtäviä. Näin oli myös Ryhmä Suden laita. P-SRE:n suunnitelmissa se sai toimintaohjeidensa mukaan tehtävän siten, että

23) Ev Marttisen haastattelu.

24) 9.DE:n Spk 29. 12. 1939 klo 10.45.

25) 9.DE:n Spk 28. 12. 1939 klo 18.50

osa voimista oli käytettävä Saarijärven suunnassa. Piispajärven eteläpuolella taistelleet neuvostojoukot oli lyötävä sekä valtaamalla Linnansalmen itäpuoliset alueet oli katkaistava näiden jaitse kulkeneet yhteydet ja valtaamalla Palovaara oli puolestaan lopullisesti katkaistava aiemmin pahoin häiritty huoltotie²⁶⁾. Tästä voidaan todeta 163. D:n lopullisen kohtalon olleen hyvin suuressa määrin Ryhmä Suden toimenpiteiden varassa. Hulkonniemen taistelujen kanssa samanaikaisesti olisi siihen kuuluvien joukkojen tullut edetä saartamaan neuvostojoukot kirkonkylän ja Juntusrannan välille. Alkuperäinen taisteluaistus ei yksityiskohtaisen suunnittelun aikana eri syistä tehtyjen muutosten takia kuitenkaan toteutunut. Suuri osa Suomussalmella taistelleesta 163. D:n elävästä voimasta vältti näin ollen tuhon, kun 9. D:n toimenpiteikään ei irtautumista saatu estetyksi ja irtautuneita tuhotuksi.

Voidaan todeta Ryhmä Suden pataljoonia 25. 12. alkaneen ja 27. 12. vauhdittuneen hyökkäyksen aikana Piispajärven eteläpuolella käytetyn yksinomaan tien suunnassa suoraan rintamasta. Tehokkainta pataljoonaa käytettiin "tulppaus" tehtävässä Palovaarassa. Tottumattomata yksiköt saivat vaatvimmat tehtävät. Saarrostavaan iskuun Haapavaaran eteläpuolelle käytettiin kaksi komppaniaa ajallisesti vuorokautta liian myöhään. Hyökkäyksen alkaessa ei Alassalmen—Saarijärven—Juntusrannan suuntaan eikä myöhemmin Mustajoen—Kiannanniemmen suuntaan käytetty muita joukkoja kuin yksittäisiä partioita. Rajoitetut etäisyydet ja tilanne tien suunnassa olisivat sen kuitenkin mahdollistaneet. Taktillisesti saarrostuksen laiminlyöminen merkitsi Haapavaaralla ja Hyövyynvaarassa taistelleen neuvostoliittolaisen rykmentin välttymistä elävän voiman osalta täydelliseltä tuholta. Arktiset luonnonolot ja erämaat tekivät kuitenkin tehtävänsä. Vain osa miehistöä pääsi elävänä Juntusrantaan. Kalusto jäi kokonaisuudessaan suomalaisille. Tältä osin taistelun voitto oli talvisodan siihen mennessä merkittävimpiä. Operatiivisesti saarrostamattomuus puolestaan merkitsi Suomussalmen kirkolla ja Hulkonniemessä taistelleiden neuvostorykmenttien huomattavien osien esteetöntä pääsyä uusiin puolustusasemiin Juntusrantaan. Takaa-ajo tälläkin suunnalla käynnistyi ylimmän johdon ohjeita odottaen. Se tapahtui turhan varovasti ja tarpeettoman hitaasti. Neuvostojoukoille jäi riittävästi aikaa puolustusvalmisteluihin kyetäkseen torjumaan 11. 1. 1940 kuluessa Ryhmä Suden hajanaiset yritykset hyökkäyksen jatkamisesta Juntusrantaa idemmäksi.

163. D:n pakoon pääsyä taistelualueelta ei voida pitää pelkästään paikallisten johtoportaiden toimenpiteistä johtuneena. Ylemmän johto-

26) Ryhmä Suden toimintaohjeet 21 ja 24 12. 1939

portaan olisi tullut säädellä alaistensa yhtymien liikkeet kokonaisuoperaation päämääriä palveleviksi. Näin ei näytä Suomussalmen operaatiossa tapahtuneen. Sekä 9. D että Ryhmä Susi näyttävät saaneen toimia kovin itsenäisesti. P-SRE:n ote taistelutapahtumiin ei ollut riittävän tiukka. Komentajien väliset henkilökohtaiset suhteet eivät olisi saaneet olla esteenä tarkoituksenmukaiselle johtamiselle, jonka olennainen osa on selväpiirteinen tehtävänanto. P-SRE:n voi näin ollen katsoa olleensa osaltaan vaikuttamassa 9. D:n ja Ryhmä Suden eri päämääriin suuntautuneisiin toimiin 28.—30.12.1939, joiden ansiosta viimeksi mainittu kohtasi tammikuulla 1940 tehokkaaksi järjestetyn neuvostojoukkojen puolustuksen Juntusrannassa.

Esitetyllä kritiikillä on haluttu osoittaa, että tapahtunutta vieläkin suurempi saavutus oli Suomussalmella 9. D:n ja Ryhmä Suden ulottuvilla, mikäli eräissä ratkaisevissa tilanteissa olisi voitu toimia toisin. Vaikka näin ei tapahtunutkaan, on taistelun lopputulosta 30.12.1939 pidettävä erinomaisena. Neuvostoliittolaisen 163. D:n vahvuus vahvennuksineen taistelujen alkaessa lienee ollut määrävahvuuksien mukainen eli noin 23 000 miestä. Sen henkilöstötappioista suomalaisten arviot vaihtelevat 25 %:sta 30 %:iin²⁷⁾. Tämä merkitsisi 5 800—6 900 miestä kaatuneina. Näistä noin 1 000²⁸⁾ oli Ryhmä Suden taistelujen osuus. Vankeja suomalaiset ottivat kaikkiaan kolmisensataa. Suurin osa varsin huomattavasta kalustollisesta saaliista koottiin Hyövyvaaran taistelun jäljiltä ja osa Käkimäen—Kylänmäen alueilta. Muualta oli peräsin muutama yksittäinen panssarivaunu ja eräitä jalkaväen aseita.

Tuloksen saavuttamiseksi oli tarvittu joukkojen hellittämättömiä ponnistuksia, lukuisia valvottuja öitä ja elämää lähes epäinhimillisissä oloissa sekä ennen kaikkea sarja sitkeitä taisteluita ilman tykistön tukea ja vailla panssaritorjunta-aseita tulivoimiasia, sitkeitä ja taitavasti taistelleita neuvostoliittolaisia yksiköitä vastaan. Lujimmille taisteluissa oli joutunut JR 27 lähes kolmen viikon aikana pyrkiessään murtoon kirkonkylässä. Hulkonniemen taistelut vaativat erityisen paljon ErP 15:ltä ja IV/KT-Pr:lta JR 64:n osuuden jäätyä luonteeltaan vain näitä tukevaksi. Kokonaisuutena 9. D:n osuutta voidaan pitää vaikuttavimpana. Unohtaa ei voi kuitenkaan Ryhmä Suden osuutta. Sissitoiminta 163. D:n yhteyksiä vastaan ErP 16:n ja PPP 6:n suorittamana satoi neuvostoliittolaisia pois heidän painopistesuunnistaan. Joukkojen käytössä ilmenneistä epäjohtonmukaisuuksista huolimatta Hyövyvaaran taistelu on kunniakas sivu JR 65:n ja erityisesti I/JR 65:n vaiheissa. Sen lopputulos merkitsi, että kolmannes neuvostoyhtymästä tuli lyödyksi tällä suunnalla.

Edellä on useassa yhteydessä tarkasteltu suomalaisten toimenpiteitä

27) Karhunen: Raatteen tie, s 85.

28) Evi Susitaipaleen haastattelu

163. D:n irtautuessa Suomussalmelta. Mikä tämän aiheutti, ei ole luotettavasti kyetty selvittämään. Saattaa olettaa sen liittyneen 9. A:n päätökseen, jolla sodan päämääristä pohjoisimmassa Suomessa luovuttiin. Tehtävän puitteissa ei puolustus Suomussalmen kirkolla tällöin tuntunut enää mielekkäältä. Neuvostoliittolaiset pyrkivät aluksi siirtämään puolustuksensa Linnansalmen edulliselle vesistölinjalle²⁹). ErP 16:n yllätettyä ensimmäisenä kokoonsaadut puolustajat 31. 12. aamulla oli yrityksestä luovuttava ja siirrettävä joukot Juntusrantaan, jonne asemat molemmin puolin pian vakiintuivat. Irtautumista lienee kiirehtineet havainnot suomalaisten lisäjoukkojen keskityksistä. Valmistelut näyttävät alkaneen 26. 12. kuluessa, jolloin Kiantajärven jäähyteyksiensuojaus siirrettiin järven itärannalle. Valmisteluja johdettiin ilmeisesti 47. AKE:sta. Käskyä irtautumisesta JR 662:lle ei voinut antaa 163. D, jolla ei enää ollut yhteyksiä Palovaaran tienhaaran pohjoispuolella taistelleisiin joukkoihinsa. Vaikeuksia käskyn perilletoimittamisessa myös Käkimäkeen näyttää olleen, koska taistelut siellä jatkuivat kaksi vuorokautta Hulkonniemen jälkeen. Pääosiltaan irtautuminen onnistui valmistelujen ansiosta. Vain Käkimäessä ja Hyövynvaarassa kalusto jäi suomalaisille. Suurin osa elävää voimaa saatiin kuitenkin pelastetuksi. Tämän varmentaa puolustuksen lujuus Juntusrannalla tammikuun 1940 alkupäivinä.

Irtautuminen Suomussalmelta tapahtui samanaikaisesti, kun Raatteen tietä lähestyi uusi neuvostodivisioona. Sen hyökkäyskykyyn ei kirkonkylässä näytetä luotetun enää 26. 12. 1939. Tämä arviointi oli perusteltua mutta hyvin suuressa määrin suomalaisten toimenpiteiden ansiosta. 44. D:n etumaisten osien saapuessa Kuomasjärven—Kuivasjärven asemien eteen niitä puolusti pataljoonan vahvuinen osasto. Se käynnisti 20. 12. alkaen tehokkaan partiotaistelujen sarjan neuvostojoukkojen kärjessä toiminutta rykmenttiä vastaan. Samaa päämäärää palveli 23. 12. tapahtunut pataljoonan isku sen sivustaan. Divisioonan muiden rykmenttien saapuessa taistelualueelle oli 9. DE:lla mahdollisuus suunnata niitä vastaan toinen pataljoona. Entisestään vahventuneet sissiosastot saattoivat 27. 12. alkaen toimia öisin Raatteen tien tuntumaan pakotettuja neuvostoyksiköitä vastaan. Suomalaisia näytti varmaankin olleen kaikkialla. Ymmärrettävää oli, että syntyi kuva todellista huomattavasti suuremmista suomalaisista joukoista.³⁰) Neuvostoliittolaisten aktiivisuus edullisista voimasuhteista huolimatta rajoittui ajoittaiseen tykistön tuleen ja iskuosastojen toimintaan Kuomasjoella ja 28. 12. tapahtuneeseen hyökkäysyritykseen Kuivasjärven eteläpuolitse. Kun 28. 12. illalla vielä oli mahdollista irrottaa pataljoona puolustuksessa olleiden reserviksi ja siirtää molemmat patterit niiden

29) 9. AE:n sanoma; P-SRE:n Spk 29. 12. 1939 klo 12.00.

30) Evi Kuistion haastattelutieto sotavankikuulustelusta

tueksi, 9. DE:ssa voitiin katsoa 44. D:n aiheuttaman kriisin tulleen voitetuksi. Divisioonana oli saatu sidotuksi kirkonkylässä ja Hulkonniemessä käydyn taistelun ajaksi puolustukseen pitkässä ja kapeassa ryhmityksessä Raatteen tien varteen. Se ei ollut kyennyt pääsemään saarretun naapurinsa avuksi. Samalla oli muotoutunut suomalaisille otollinen lähtökohta Suomussalmen—Raatteen kaksoisoperaation toisen osavaiheen toteutukselle.

Raatteen taistelun osalta kritiikille on tilaa huomattavasti rajoitetummin kuin operaation ensimmäisestä vaiheesta. Joukkojen käytön suunnittelu, käskytykset ja suunnitelmien toteutus muodostavat erinomaisen sopusuhtaisen ja loogisesti tapahtumasta toiseen etenevän kokonaisuuden, jonka huipentumana voi 7. 1. 1940 kuluessa todeta 44. D:n tulleen lähes täydellisesti tuhotuksi. Suunnitteluvaiheessa 9. DE saattoi havaita olevan kaksi vaihtoehtoa P-SRE:lta 30. 12. 1939 saadun tuhoamistehtävän toteuttamiseksi. Eteläinen vaihtoehto osoittautui eri tekijöiden arviointiin perustuen käyttökelpoisemmaksi. Tärkein tekijä oli mahdollisimman suuri ajan voitto. Raatteen tien eteläpuoleinen järvinlinja tarjosi joukkojen keskittämismahdollisuuden ja yhdessä Moisionvaaran tien kanssa keinot huollon tehokkaalle suoritukselle. Eskolan, Honkajärvien ja Linnalammen kautta tavoitteeseen johtavat tiet ja polut palvelivat samoja päämääriä. Näitä käyttäen näytti olevan mahdollista katkaista neuvostodivisioonan yhteydet rajan taakse, lyödä rivistö osiin ja toisessa vaiheessa tuhota se. Pohjoispuolinen maasto oli huomattavasti vaikeampaa. Pyyvaaran tieltä ei johtanut joukkojen nopeat siirrot ja huollon mahdollistavia polku-uria kohti Raatteen tietä. Tiedot 9. DE sai partioiltaan ja paikallisilta oppailta 31. 12. kuluessa.³¹⁾ Päätös operaation perussuuntaviivoista oli näin ollen mahdollista tehdä 1. 1. 1940 kuluessa, jolloin autouran rakentaminen vesistölinjalle oli jo käynnistetty.

Päätöstä seurasi tarkoituksenmukainen käskyttäminen. Ensimmäisenä sai suullisen erilliskäskyn nopeimmin vaikuttamaan tarvittu JR 27 1. 1. puolelta päivin³²⁾. Tämän jälkeen saivat Vuokinrantaan siirtyvät joukot kirjalliset erilliskäskyt³³⁾. Toiminnasta keskitysalueella tulevaa tehtävää silmällä pitäen saivat alijohtajat lisäksi ohjeet kukin erikseen³⁴⁾. Samalla periaatteella määritettiin tehtävät myös Suomussalmen pohjoisosista Kuomasjoen asemiin ja Kuomasjärven pohjoispuoliselle alueelle toimintaan siirretylle vajaalle JR 65:lle.³⁵⁾ Valmistelut 9. DE päätti kirjallisella yhteiskäskyllä hyökkäyksen yksityiskohdista 4. 1. 1940 kuluessa³⁶⁾. Järjestelmä mahdollisti divisioonan joh-

31) Ev Marttisen haastattelu

32) 9. DE:n Spk 1 1 1940 klo 12.00

33) 9. DE:n käsky Kev.Os Paaivolalle ja joukkojen uudelleenryhmittämisestä 1 1 1940

34) 9. DE:n Spk 3 1 1940 klo 00.25

35) 9. DE:n järjestely- ja ryhmityskäsky 3 1 1940

36) 9. D:n hyökkäyskäsky 4. 1. 1940

dossa olleille taisteluosastoille riittävän valmistelun sekä tilaisuuden suunnitelmalliseen tiedusteluun ja joukkojen käytön yksityiskoh-
tien hiontaan. Seurauksena tästä oli, että yksiköillä oli hyökkäyksen
alkaessa erinomaisen selväpiirteinen tilannekuva ja käsitys tulevista
tehtävistä.

Suomussalmen kirkolla käydyn taistelun jälkeen vain pari vuoro-
kautta levänneet ja täydentämättömät pataljoonat joutuivat hyök-
käyksessä vaativien tehtävien eteen. Huollollisista vaikeuksistaan ja
suoraan marssiryhmyksestä muotoutuneen puolustusryhmytyksen mu-
kanaan tuomista puutteista huolimatta neuvostojoukot taistelivat
sitkeästi erityisesti Haukilassa. Heidän aukottomien tuliverkkojensa
runkona olivat maahan kaivetut panssarivaunut, lukuisat jalkaväen
tykit ja konekiväärit. Puolustusta tuki divisioonan tykistö tosin ampu-
matarvikkeiden puutetta potien. Taistelut kestivät 9. D:n painopiste-
suunnassa JR 27:n alueella seitsemän raskasta ja pitkää vuorokautta.
Suomalaiset pääsivät 1.1. kuluessa neuvostoliittolaiset yllätettyään
Raateen maantien tuntumaan Haukilan itäpuolella ja saivat näiden
yhteydet taakse katkaistuksi. Kuusi vuorokautta kestäneen saarrosten
aikana päästiin pesäkkeittäin ankarasti taistellen Haukilan etelä-
ja lounaispuolelle tien välittömään läheisyyteen. Tällöin oli puolusta-
jien taistelutahto lopussa. Epätoivoinen ulosmurtautuminen onnistui
vain osittain saartorengaan pohjoispuolella JR 65:n yksiköiden väli-
sistä aukoista. Pääosa JR 25:stä, JR 146:sta ja III/JR 305:stä sekä
Kenttätukirykmentti 122:sta (KTR 122) tuli tuhotuksi. Taistelun
loppu oli traaginen. Vailla tehokasta johtoa olleet neuvostoliittolaiset,
haluamatta antautua vangeiksi, ryntäsivät päin suomalaisten kone-
kiväärien muodostamaa sulkuasemaa. Hillitön ammunta täytti taistelu-
alueen koko yön 6./7. 1. Aamulla taistelut hiljenivät ja niiden karmea
lopputulos paljastui. Pesäkkeistä löydettiin satoja nälissään olleita pa-
hoin paleltuneita puna-armeijalaisia. Ampumatarvikkeiden loppumi-
nen oli viime vaiheessa sanellut ratkaisun suomalaisten eduksi.

Myös Kokkojärvellä ja Likoharjussa kahakoitiin ajoittain kiivaasti.
Täällä taistelut kestivät, Sanginaholla käyty pois luettuna, kaikkiaan
kolme vuorokautta. Osasto Karia ja JR 64:ä vastassa oli osia JR
146:sta, divisioonan tiedustelupataljoona sekä avuksi lähetettyjä raja-
vartiojoukkoja. Viimeksi mainitut saivat 6. 1. Purasjoella suomalaisen
hyökkäysosaston lyödyksi tieltä, mutta Mäntylää kauemmaksi apujou-
kot eivät päässeet. Kokkojärveltä länteen oli neuvostoliittolaisten näin
ollen tultava toimeen siellä ollein joukoin. Ne pyrkivät Haukilassa
taistelleiden kanssa samanaikaisesti murtautumaan itään 6. 1. kuluessa.
Saartorengas oli kuitenkin ennen tätä ehditty muodostaa Kuhmon
tienhaaran itäpuolelle. Sitkeästi pyrkivät neuvostojoukot täälläkin
murtautumaan ulos puristuksesta. Suurin osa tuli tuhotuksi IV/KT-

Pr:n miehittämien asemien eteen. Vain osa pääsi pakenemaan metsiin menehtyen aikanaan ankaraan pakkaseen. Mäntylän—Likoharjun välillä tapasivat kohtalonsa myös 44. D:n avuksi lähetetyt 3. Hiihtorykmentin (3. HiihtoR) pataljoonat JR 64:n lännestä ja idästä suuntautuneiden yksiköiden yhteisvaikutuksesta.

Ainoa pettymys 9. DE:lle oli Raatevaaran suunnalla toimineen komppanian saamattomuus³⁷⁾. Se ei saanut maantietä pysyvästi katkaistuksi. Oli rajoitettava etupäässä sissitoiminnalla häiritsemään liikennettä Likoharjusta Vasonvaaraan ja päinvastoin. Kokonaisoperaation kulkuun ei yksikön toiminnalla ollut vaikutusta.

Taistelut hiljenivät 7. 1. kuluessa Raatteen maantien varrella. Saatettiin todeta 44. D:n tulleen täydellisesti tuhotuksi. Sen taisteluvahvuudesta, joka lienee vahvennuksineen ollut lähes 25 000 miestä, jäi taistelualueelle kaatuneina noin 70 %³⁸⁾ eli 17 500. Vankeja otettiin noin 1 200³⁸⁾. Kalustosaalis oli valtava. Raatteen maantie Kuomasjoelta Kokkojärven itäpuolelle oli täynnä erilaista, kaikkien aselajien taisteluvälineistöä. Käytännöllisesti katsoen koko neuvostodivisioonan kalusto jäi suomalaisten haltuun.

Raatteen taistelu on yksi talvisodan suurimpia suomalaismenestyksiä. Sen voi katsoa olleen suuressa määrin 9. D:n onnistuneen suunnitelman ja tarmokkaan toteutuksen ansiota. Joukot olivat edellisistä taisteluista väsyneitä ja tappioita kärsineitä. Vastassa oli suuret marsitappiot kokenut mutta silti tulivoimainen neuvostodivisioona. Siitä huolimatta taistelun lopputulokselle on löydettävissä omat selväpiirteiset syy-yhteytensä. Hyökkäystä edeltänyt sissitoiminta oli Neuvostoliiton eteläosista kootulle yhtymälle ankarissa luonnonoloissa uutta. Rintamassa ei Kuomasjoella taistelutoimintaa ollut. Sitäkin enemmän tapahtui selustassa ja sivustoilla. Suomalaisia tuntui olleen kaikkialla. Partioiden torjunta ja valvotut yöt tekivät divisioonan tehottamaksi. Se ryhmittyi marssiryhmityksestä ahtaalle alueelle puolustukseen. Sillä ei ollut toimintavapautta, tarkoituksenmukaista taistelujaotusta oli vaikea muodostaa ja tilaa liikkuviin sotateimiin ei ollut. Yhteyksiä taaksé huoltokeskuksiin ei saatu avatuksi. Tarvikkeiden puutetta voitaneen pitää toisena suomalaisten sissitoiminnan aiheuttamana syynä yhtymän tuhoon. Vaikeissa oloissa on saattanut lisäksi olla niin, että 44. D:n kuljetukset aluksi laiminlyötiin 163. D:n kustannuksella. Suomalaisen vastatoimenpiteet kehittyivät Raateessa ratkaisun asteelle nopeammin kuin Suomussalmella. Aikaa järjestelyille ei jäänyt enää, kun yhteyksien todettiin olevan poikki. Ainoaksi ratkaisuksi jäi tällöin pyrkimys pelastamaan se, mikä pelastettavissa enää oli. Saartorengas

37) Ev Marttisen haastattelu.

38) P-SRE:n kirj n:o 280/III/sal/8. I 1940

oli kuitenkin jo saatu niin aukottomaksi, ettei irtautumiseen ollut mahdollisuuksia.

Raatteen taistelu mahdollisti 9. D:n pääosien irrottamisen Suomussalmelta Kuhmoon. Muunlaista ratkaisua olisi ollut vaikea perustella. Kuhmossa oli otollinen tilanne suurisuuntaiselle vastahyökkäykselle. Hyökkäyksellä Vasonvaaraan ei ollut operatiivista eikä taktista merkitystä. Päämajassa 18. 1. tapahtunutta päätöstä³⁹⁾ on pidettävä täysin perusteltuna. Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella ei silloin ollut vielä alkanut. Myöhemmin ei 9. D:n siirto etelemmäksi ollut enää mahdollinen. Se sitoutui tammikuun viime päivinä sitkeään ja kuluttavaan taisteluun lukuisiin motteihin pirstottua 54. D:a vastaan.

Tammikuun puolivälin jälkeen Raatteessa ja Juntusrannassa alkoi asemasota. Kahta suuret tappiot kokenutta ja osittain täydennettyä neuvostodivisioonaa vastaan jäi puolustukseen yhteensä viisi kuluunutta suomalaista pataljoonaa. Aktiiviset sotatoimet rintamassa supistuivat kahteen neuvostoliittolaisten hyökkäysrytymään Raatteen suunnalla ja suomalaisten epäonnistuneeseen hyökkäykseen Juntusrannan valtaamiseksi. Toiminnan painopiste olikin molemmin puolin vastustajan selustassa ja sivustassa tapahtuneessa partiointissa. Suomalaisille ei tässä ollut mitään uutta eikä outoa. Nopeasti neuvostoliittolaisetkin oppivat toimimaan talvisissa oloissa. Vasonvaaran rinteet saattoivat joskus "olla mustana" hiihtotaitoa opettelevista neuvostoliittolaisista⁴⁰⁾. Seuraukset olivat pian myös nähtävissä. Suomalaisten selustaan tammi—helmikuun 1940 vaihteesta lähtien tunkeutui aika ajoin jopa useita komppanioita käsittäviä neuvostoliittolaisia hiihtosastoja. Näin tapahtui erityisesti Juntusrannan asemien pohjoisella sivustalla. Osastojen torjuntaan oli irrotettava iskuryhmiä sekä puolustusasemien miehityksestä että reserveistä. Kriittisiksi eivät tilanteet kuitenkaan ehtineet. Suomalaisten tehokkaampi maastonkäyttötaito ja paikallisten olojen tuntemus ratkaisivat kahakat yleensä heidän eduksensa. Vaille merkitystä ei toiminta silti jäänyt. Sivustat oli suojattava tehokkaasti kauas varsinaisten asemien ulkopuolelle.

Neuvostojoukkoja osallistui Suomussalmen operaatioihin sodan alkuvaiheessa vahvennettu divisioona eli kaksitoista pataljoonaa kolmen patteriston ja panssarivaununkomppanian tukemana kaksine pioneeri-pataljoonineen ja muine tukijoukkoineen yhteensä noin 23 000 miestä. Joulukuun lopulla määrä kaksinkertaistui 48 000 mieheen. Suomalaisia oli viivytysvaiheen päättyessä kaksi pataljoonaa ilman kenttätykistöä ja panssaritorjunta-aseita. Enimmillään heitä oli kaikkiaan viisitoista pataljoonaa vajaan patteriston ja neljän kevyen kranaatinheitinkomp-

39) P-SRE:n Kuhmoa koskeva Spk 18 1 1940

40) Kenrm Karhusen haastattelu

panian tukemana tukijoukkoineen, yhteensä noin 17 000 miestä. Paikallisesti neuvostoliittolaisilla oli pitkälle joulukuuta jalkaväen osalta pataljoonina laskettuna ylivoima Suomussalmella 6:5 ja Piispajärvellä 2:1. Vasta joulun jälkeen tilanne muuttui. Suomalaisilla oli ylivoima Hulkonniemessä 10:8, Hyövyuvaarassa 4:2 ja Raatteessa 12:10. Tykistöllinen ja ilmaylivoima neuvostojoukoilla sen sijaan oli ehdoton koko ajan. Voimasuhteiden perusteella näyttää luonnolliselta suomalaisten hyökkäyksen kulminoituminen 11.—20. 12. 1939. Myöskään neuvostoliittolaisilla ei tuolloin ollut enää läpimurron edellytyksenä pidettävää ylivoimaa. Suomalaisille tämä kuitenkin onnistui paikallisten olojen paremman tuntemuksen takia sekä Hulkonniemessä että Raatteessa. Voimasuhteet eivät sen sijaan anna vastausta siihen, miksi 44. D ei hyökännyt Kuomasjoen asemien läpi Suomussalmen kirkolle pelastaakseen 163. D:n. Suhdeluku pataljoonina oli 27. 12. nimittäin niinkin vakuuttava kuin 2:6 44. D:n hyväksi. Asemasotavaiheen voimasuhteiden toteaminen on tarkoituksetonta, koska joukkojen täydentämisestä ei ole yksityiskohtaisia tietoja.

Taisteluissa 163. D ja 44. D menettivät kaatuneina kaikkiaan 22 000—23 000 miestä eli yhteenlasketusta vahvuudestaan lähes puolet. Tappioluvut divisioonittain merkitsevät 163. D:n tulleen lyödyksi ja 44. D:n tuhotuksi. Helpolla eivät suomalaisetkaan taistelustaan selvinneet. Kaikkien Suomussalmen—Raateen kaksoisoperaatioon osallistuneiden suomalaisten joukkojen tappiot olivat kaatuneina 669, haavoittuneina 1 218 ja kadonneina 162 miestä⁴¹⁾ eli yhteensä 12 % kokonaisvahvuudesta. Tappioista Ryhmä Suden osuus oli 102 kaatunutta, 234 haavoitunutta ja 2 kadonnutta erotuksen jäädessä Suomussalmen kirkolla taistelleiden osuudeksi. Viimeksi mainituista tappioiden valossa tiukimmalle oli joutunut JR 27 11. 12. 1939—10. 1. 1940 välisenä aikana. Tällöin rykmentti menetti 192 miestä kaatuneina. Sen osuus Suomussalmen joukkojen kaatuneiden tappioista oli lähes 30 %.

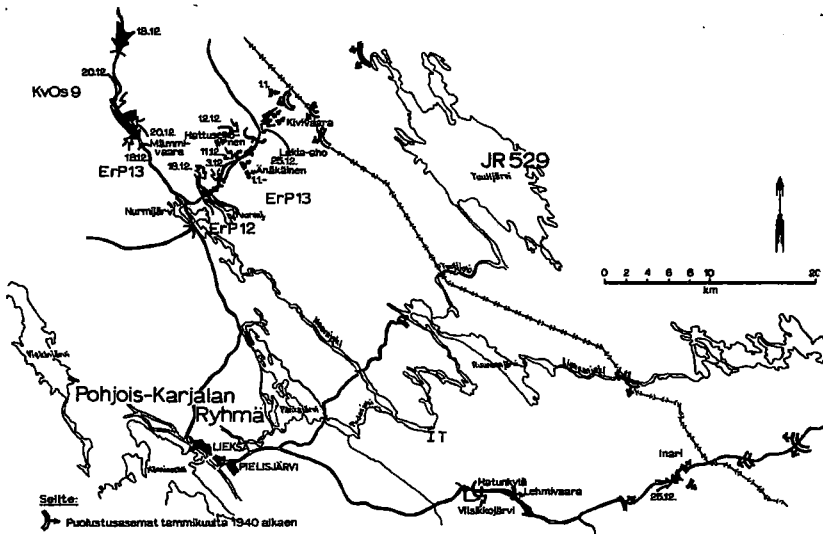
F. ERÄMAASOTAA PIELISJÄRVELLÄ¹⁾

Kuhmon ja Ilomantsin rintamanosilla tapahtuneeseen tilanteen kehittymiseen²⁾ perustuva Pohjois-Karjalan Ryhmän Esikunnan (P-KRE) toimenpide puolustuksen siirtämisestä 9. 12. 1939 Anäkäiseltä Nurmijärvelle sai jatkoa P-SRE:n taholta. Laadittu viivytyssuunnitelma Nurmijärveltä ja Hatunkylästä Lieksaan ja edelleen Nurmeksen suun-

41) PM:n tappiollastot

1) Talvisodan taistelut Pielisjärvellä 8. 12. 1939—13. 3. 1940 on piirroksena esitetty kuvassa 8

2) Karhunen: ErP 13:n toiminta . . . s 6.

KUVA 6 Talvisodan taistelut Pielisjärvellä 8.12.1939 - 13.3.1940

taan³⁾ perustui kuitenkin P-SR:n laajamittaiseen joukkojen keskittämiseen Suomussalmelle⁴⁾ eikä suinkaan todelliseen uhkaan P-KR:n sivustoihin Kuhmon Sivakasta tai Kallioniemen—Naarvan—Kivilahden kautta Lieksaan. Viivytyssuunnitelma, jota Päämaja ei hyväksynyt, on nähtävä vaihtoehtona pahimman mahdollisen tilannekehityksen varalta. Tältä perusteelta se on täysin hyväksyttävissä. Tapahtumat neuvostoliittolaisten hyökkäysjoukkojen painopistesuunnissa antoivat suunnittelulle täyden oikeutensa. Suunnitelman tiedottamisen laajuudesta sen sijaan voi perustellusti olla eri mieltä. Pielisjärvellä olisi tiedon tullut jäädä P-KRE:lle, jonka olisi tullut valmistella tarpeelliset yksityiskohdat. Käskytystä pataljoonatasolle⁵⁾ ei voi pitää tarpeellisenä.

Vetäytymissuunnitelma ei vaikuttanut taistelutapahtumiin kuin välillisesti. P-KR:lle jäi, kun pataljoona puolustusasemissa kummassakin toimintasuunnassa riitti hyökkääjän sodan päämäärien estämiseen, reserviksi pataljoona. Tämän käyttöä halusi P-SRE säännöstellä. Nurmi-järvellä ollutta reserviä ei saanut "situa pitkäaikaisiin taisteluihin"⁶⁾. Käsky ei ole voinut olla vaikuttamatta silloin, kun reservin toimin-

3) Heiskanen: Talvisodan . . . , s 70—73.

4) Kenrin Tuompon sähkö ev Aiorille Päämajaan 9. 12. 1939 klo 09.45.

5) Heiskanen: Talvisodan . . . , s 70—73.

6) Ev Karhusen huomautus Heiskanen: Talvisodan . . . s 71.

taanpanoa eri tilanteissa harkittiin tai se itse kaavaili osuuttaan taistelussa. Nurmijärvellä toimivat joukot kävivät viivytysvaiheen jälkeen kaksi päivää kestäneen hiljaisemman vaiheen jälkeen aktiivisiin iskuihin JR 529:n sivustoille. Reservistä niihin osallistui yleensä vain komppania muiden yksikköjen tullessa irrotetuksi puolustusasemasta. Keskitettyä vastustajan tuhoamiseen tähtäävää hyökkäystä ei noissa oloissa saatu toteutetuksi. Yksiköt kuitenkin useassa tapauksessa tekivät parhaansa. Neuvostoliittolaisten kahden tappiota kärsineen pataljoonan tilalle vaihtama reservistä irrotettu uusi pataljoona⁷⁾ ei aktiivisena säilyneestä tehtävästään huolimatta kyennyt murtamaan suomalaisten puolustusta.

Savijärven taistelu oli muihin pohjoisimman Suomen rintamanosilla käytyihin tuhoamistaisteluihin verrattuna mittasuhteiltaan vaatimaton. Pielisjärvellä käydyistä se kuitenkin koko talvisota huomioon ottaenkin oli merkittävin.⁸⁾ Toteutukseltaan taistelun eri vaiheita voidaan pitää tarkoituksenmukaisina suorituksina. Ensimmäisessä vaiheessa, sen jälkeen kun kosketus neuvostojoukkoihin oli saatu, pyrittiin selvittämään muodostumassa olevan uhan vakavuus, joukon suuruus sekä sen suuntautuminen. Kahdessa vuorokaudessa hyökkääjä oli ohittanut Savijärven, kolmantena sen eteneminen pysäytettiin. Neljäntenä vuorokautena taistelu saavutti ratkaisuvaiheensa. Suunnitelma, ideana kaksipuolinen saarroitus neuvostokärkeä vastaan ja toisaalta isku selustaan, oli oikeaoppinen. Joukkojen liikkeellesaannissa sen sijaan oli huomattavia vaikeuksia. Mämmivaaran suunnassa toimineelle ErP 13:sta muodostetulle taisteluosastolle saatiin käskyt helposti perille. Toisin oli laita pohjoisen suunnan kanssa. Hyökkäystehtävän saanut kaksikomppaniainen taisteluosasto oli koottava ensin Kylyvaaraan pitkien yhteyksien takaa. Toiselle komppanialle käsky oli toimitettava Viekin kautta lähetillä lähelle Savijärveä lähes tiettömän maaston läpi. Tolkkeen tien suuntaan käsky saatiin toimitetuksi viestivälineellä, mutta teknisten syiden takia vain Prikaati Vuokon kautta. Molemmat käskyt viipyivät matkalla lähes puoli vuorokautta. Pohjoisen hyökkäys myöhästyi tämän takia useita tunteja eikä alkanut samanaikaisesti ErP 13:n kanssa 20. 12. aamulla. Eteläisellä suunnalla toteutus tarmokkaiden johtajien ansiosta oli määrätietoista. Täällä tapahtui myös ratkaisu. Täydellinen lopputulos olisi kuitenkin edellyttänyt vastaavan tasoista toimintaa neuvostojoukkojen yhteyksilläkin. Pohjoisella osastolla ei ollut paikallista yhteistä johtajaa⁹⁾. Kun ajomiehistä osittain kootun osaston taidotkaan eivät olleet parhaat mahdolliset, jäi saartorenkaseen aukkoja, joista osa neuvostopataljoonaa

7) II/JR 305, muut rykmentin pataljoonat olivat divisioonansa — 44. D — mukana Suomussalmella.

8) Kenri Setälän ja evl Toivolaisten haastattelu.

9) Karhunen: ErP 13:n toiminta . . . , s 15 mukaan ltn Nisula oli ottanut oma-aloitteisesti johdon kun "vapaaehtoista" ei löytynyt.

pääsi pakenemaan tulojäljilleen. Kokonaistilanteen kannalta tällä ei kuitenkaan ollut ratkaisevaa merkitystä. Taistelun oli tuolloin kääntänyt suomalaisten eduksi kaksi komppaniaa ErP 13:sta komentajan itsensä johtamana.

Ryhmän pohjoiseen sivustaan kohdistuneen uhan tultua näin eliminoiduksi saattoivat Nurmijärvellä toimivien pataljoonien komentajat jälleen ryhtyä suunnittelemaan puolustusasemien edessä olleen neuvostopataljoonan lyömistä. Komentajien yhdessä laatiman suunnitelman mukaan reservipataljoonan olisi tullut ensin pohjoisesta Viitakoskelta saartaen edetä Kivivaaran tielle, suojata sivusta rajan suuntaan Anäkäisen tutuissa asemissa ja toiseksi yhdessä puolustavan pataljoonan kanssa samanaikaisesti hyökätä Puurunjoen asemissa taistelevaa neuvostoliittolaista II/JR 305:ä vastaan rintamasta ja selustasta. Toisessa vaiheessa olisi sitten ollut tarkoitus jatkaa valtakunnan rajalle, mikäli tilanne sen toteutusvaiheessa olisi mahdollistanut¹⁰⁾. Suunnitelmaa voidaan pitää perusteltuna ja olisi tullut pitää toteuttamiskelpoisena. Huomiota voi kiinnittää ainoastaan siihen, että saarrostavaa pataljoonaa oli tarkoitus heikentää yhdellä komppanialla puolustajan hyväksi. Lisäksi isku olisi tapahtunut samalla sivustalla kuin edellinen 18. 12. tehty hyökkäys. Harhauttamismielessä oli kuitenkin kiinnitetty huomiota eteläiselle sivustalle¹⁰⁾. Valmistelut oli viety toteuttamisasteelle. Yritykselle pyydettiin 23. 12. illalla P-KRE:n hyväksymistä. Sitä ei tullut. ErP 13 sai tavoitteeksi Tynnyrivaaran ja tehtäväksi iskun tielle¹⁰⁾.

Uuden tehtävän osalta voi todeta sen olleen suunniteltua vähemmän mielekkään. Matka kohteelle lähes kolminkertaistui. Valmisteluja etenemistä varten ei oltu tehty. Vastustajan toimintamahdollisuudet rintaman ja tien katkaisukohdan välillä paranivat huomattavasti. Eniten kuitenkin vaikutti se, että viime hetkellä tapahtunut suunnitelman muutos vaikutti henkisesti kielteisellä tavalla hyökkäystehtävän saaneeseen komentajaan. Tapahtumasarjalla oli ilmeisen voimakas vaikutuksensa tuleviin vähemmän mairitteleviin sotatoimiin Kivivaaran tien suunnalla.

Keskiviivillä 25. 12. alkamaan päässeen hyökkäyksen perusidea on keskustelun arvoinen yksityiskohta. Lähtiessään aamulla Matovaarasta ErP 13 jätti kuormastonsa telttoineen yölliselle tukialueelleen. Tilanteenarvioinnissa on tällöin täytynyt olla ratkaisevana ajatus tehtävän suorituksesta sen sananmuotoa "isku tielle" ahtaasti tulkiten eikä selväpiirteisestä tuhoamispyrkimyksestä. "Iskuna tielle" tehtävä tuli erinomaisesti toteutetuksi. Neuvostoliittolaisten rajalta tulossa ollut kuormasto tuhottiin ja miehistötappioita aiheutettiin. Illan pimetessä tilan-

10) Karnunen: ErP 13:n toiminta . . . , 17—18.

teenarviointi päättyi aamuiseen lopputulokseen, johon osaltaan lienee vaikuttanut viikkoja vanha kielto sitoa reserviä pitkäaikaisiin taisteluihin¹¹). Pataljoona irtautui tukialueelleen saatuaan tietää neuvostojoukkojen siirroista Puurunjoelta kohti Kivivaaraa. P-KRE hyväksyi menettelyn. Iskun uusiminen 26. 12. aamulla kiellettiin. Toimenpiteelle on vaikea löytää perusteluita ajankohtana, jolloin neuvostoliittolaiset olivat vuorokautta aiemmin Hatunkylästä vetäytyneet rajan taakse. Nurmijärvellä oli myös kyse vastaavasta tapahtumasta. Joukkojen siirrot kohti Kivivaaraa merkitsivät irtautumista Puurunjoelta — ei vastahyökkäystä koukkaajaa vastaan. Nurmijärvellä paluun seurauksena suomalaiset menettivät mahdollisuudet päätyä neuvostopataljoonan tuhoamiseen, johon tilanne tarmokkaasti toimien olisi ollut mitä otollisista. Yksityisiä sotilaita ja näistä koostuvia komppanioita ei tapahtumasta voi syyttää. He tekivät parhaansa.

Vuoden 1940 alussa suomalaiset olivat uuden tilanteen edessä. Neuvostoliittolaiset olivat vetäytyneet rajan taakse. Syitä tapahtuneelle voi olettaa olevan useita. Tärkeimpänä niistä on pidettävä paikallisista sodan päämääristä luopumista. Joukkoja keskitettiin Kuhmoon, jossa menestys oli ollut odotettua heikompaa. Toisena tekijänä voidaan pitää suomalaisten käynnistämän sissitoiminnan aiheuttamia huollollisia vaikeuksia. Partiot toimivat öisin leirialueilla vakeuttaen väsyneiden yksikköjen lepoa. Kuljetuksia häirittiin taukoamatta. Yhä enemmän tarvittiin vartiopaikkoja. Yhä useampi ryhmä ja joukkue sitoutui kuljetusten suojaksi. Siirtymisen suomalaisille vieraampaan ympäristöön uskottiin todennäköisesti helpottavan tilannetta. Sissi-toiminta jatkui kiutenkin muutaman vuorokauden suunnittelutauon jälkeen molemmissa ryhmän toimintasuunnissa. Kokemuksia saatiin runsaasti. Repolaan 54. D:n yhteyksille Kuhmon tilanteen helpottamiseksi ei katsottu voitavan toimia valmisteltujen huoltotukikohtien puuttuessa. Riittävästi tarvikkeita ei pidetty mahdollisena kuljettaa mukana kyseisten tehtävien vaatimalla vähintään viikon kestäväällä retkellä. Repola olikin tavoitteena vain Päämajan kaukopartioilla. Aktiivinen toiminta supistui 2—4 vuorokautta kestäneisiin tiedustelu- ja häirintätehtäviin neuvostoliittolaisten uusien puolustusasemien lähiseustassa. Se oli mahdollista ilman kiinteitä huoltotukikohtia. Tuloksia toiminnasta on vaikea luotettavasti arvioida. Neuvostoliittolaiset eivät joukkojensa määrän puolesta olleet vuoden 1940 puolella Pielisjärvellä hyökkäyskykyisiä. Valmisteltujen iskujen estämiseen ei sissejä näin ollen tarvittu. Ryhmitys saatiin kuitenkin selvitettyksi. Tapioita tuotettiin. Tarkoitus näin ollen ilmeisesti sittenkin saavutettiin.

11) Karhunen: ErP 13:n toiminta . . . s 18—19

Suuri osa ryhmän joukoista voitiin siirtää Kuhmon ratkaisutaiste-
luihin.

Neuvostoliittolaisia osallistui sotatoimiin Pielisjärvellä kaikkiaan pataljoonalla, patteristolla sekä muilla tukijoukoilla vahvennettu ryk-
mentti. Mukaan luettuna tammikuulla 1940 näiden tilalle vaihdetut
rajavartioryksiköt kohosi yhteinen vahvuus arviolta 6 400 mieheen, 40
tykkiin ja 12 panssarivaunuun. Suomalaisia oli kolme pataljoonaa ja
patteri. Lisättyä 2 000:lla huollon miehellä kohosi taisteluvahvuus
kaikkiaan 5 000 mieheen. Paikallisesti ei neuvostojoukoilla missään
vaiheessa ollut jalkaväen osalta ehdotonta ylivoimaa. Sodan alkaessa
olivat voimasuhteet Kivivaarassa 2:2 ja Inarissakin muutaman taistelu-
vuorokauden jälkeen 1:1. Savijärvellä suomalaisilla oli komppanioina
ylivoima 4:2 ja joulukuun 1939 lopulla Nurmijärvellä 6:3. Edellytykset
tuhoamistaistelulle molemmissa tapauksissa suhdelukujen valossa oli-
vat yhtä suuret. Vuoden 1940 sotakuukausilta ei voimasuhteita luotet-
tavien tietojen puuttuessa neuvostoliittolaisista ole tarkoituksenmu-
kaista esittää. Tasapaino lienee ollut ilmeinen aina maaliskuulle saakka.
Tykistölinen ylivoima neuvostojoukoilla oli kuitenkin aina ehdoton,
pienimmilläänkin 4:12. Samanlainen tilanne oli myös panssarivaunujen
ja ilmavoimien osalta.

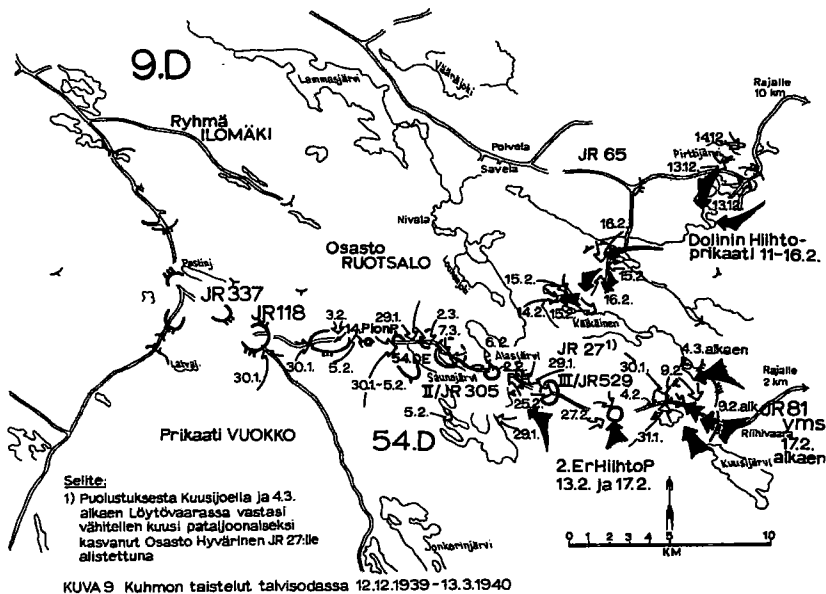
Taisteluissa suomalaiset menettivät 75 miestä kaatuneina, 140 haa-
voittuneina ja 21 kadonneina¹²⁾ eli noin 8 % varsinaisten taistelu-
joukkojen kokonaisvahvuudesta. Kun suomalaiset arvioivat neuvosto-
joukkojen tappiot kaatuneina noin 900 mieheksi¹²⁾, voidaan arvioida
heidän kokonaistappionsa lähes puoleksi koko vahvuudesta. Silti ei
voida puhua tuhoamistaisteluista kuin Savijärven taistelun osalta.

G. NEUVOSTODIVISIOONAN SAARTAMINEN KUHMOSSA¹⁾

Joulukuun puolivälissä 1939 käytyjen taistelujen jälkeen neuvosto-
liittolaisten 54. D ei operatiivisessa mielessä enää jatkanut hyökkäystä
Kuhmon eikä Nurmeksen teiden suunnissa. Paikallisia lähinnä isku-
osastomaisia hyökkäyksiä tekivät molemmat taistelevat osapuolet. Mer-
kitykseltään ne olivat kuitenkin vain taktillisia Kiekinkosken suuntaa
lukuun ottamatta, jossa Osasto Kekkonen saavutti valtakunnan rajan
ennen vuoden vaihdetta 1940. Tykistöltään neuvostoliittolaiset olivat
suomalaisia voimakkaampia. Häirintänä tulitus oli jokapäiväistä. Vii-
meksi mainitut puolestaan keskittyivät aktiivisen sissitoiminnan mu-
kanaan tuomien mahdollisuuksien hyväksi käyttöön. Molemmin puolin

12) Heiskanen: Talvisodan . . . , 133 ja 145.

1) Kuhmon taistelut talvisodassa 12. 12. 1939—13. 3. 1940 on pilirroksena esitetty kuvassa 9.

joukot linnoitautuivat. Suomalaiset varustivat tavanomaiseen tapaan pesäkkeitä, tukikohtia ja puolustuskeskuksia. Neuvostoliittolaiset varustivat asemansa Saunajärven tien varteen kaikkiin suuntiin puolustettaviksi eri suuruisiksi puolustuskeskuksiksi. Tulisunnitelmat oli laadittu erinomaisen huolellisesti. Suomalaisesta luonteesta poiketen oli linnoittamisen aste korkea. Puolustajat tunnettiin aiempien kokemusten perusteella sitkeiksi. Yhdistelmä oli lähes täydellinen. Huolto-asiensa 54. D suojasi 2—3 km:n välein toisistaan hallitseviin maastonkohtiin rakennetuin puolustuskeskuksin. Panssarivaunuja oli liikkuvina suojuena. Tarvikeporrastus oli luotu ampumatarvikkeiden osalta erinomaiseksi. Elintarvikkeita oli suhteellisesti vähemmän. Puolustusvalmius oli tammikuun 1940 lopulla korkeata luokkaa.

Suomalaisten vastahyökkäys oli ideana Raatteen taistelun toisintoa. Kuhmoon keskitetyn 9. D:n tarkoituksena oli pohjoiselta sivustalta suunnatulla hyökkäyksellä saartaa neuvostoliittolainen 54. D useaan erilliseen lyötävissä olevaan osaan ja katkaista sen yhteydet itään. Toisessa vaiheessa tapahtuvaksi suunniteltiin saarrettujen yksiköiden vuorottaista tuhoamista²⁾. Idean toteutuksen mahdollisesti joulukuun 1939 lopulla tapahtunut suomalaisten eteneminen Lammasperän—Kie-

2) Ev Marttisen haastattelu

kinkosken tien suunnassa valtakunnan rajalle. 9. DE saattoi tukeutua suunnittelussaan näin avautuneen tiestön tarjoamiin mahdollisuuksiin. Perusajatuksestaan hyökkäyssuunnitelmaa voi pitää tarkoituksenmukaisena. Eräitä varsin olennaisia tekijöitä olisi kuitenkin tullut harkita perusteellisemmin kuin Kuhmossa tuolloin tapahtui. Näitä ovat ainakin laskelmat neuvostoliittolaisten puolustuksen sitkeydestä ja omien vastatoimenpiteiden alueellisesta ja paikallisesta riittävydestä.

Suomussalmen—Raateen operatiivisen menestyksen mahdollistaneet edellytykset puuttuivat Kuhmosta. Hyökkäysjoukkoja oli vastoin molempien operatiivisten komentajien tahtoa³⁾ heikennetty siirtämällä 9. D:sta rykmentti Laatokan Karjalaan. Neuvostoliittolainen 54. D oli Raateessa tuhotun divisioonan kohtalosta viisastuneena järjestänyt puolustuksensa epäedullisesta pitkänomaisesta ryhmityksestä huolimatta esimerkillisellä tavalla. Suomalaisten sissitoiminnalla ei ollut lukumääräisesti vähempänä samaa tehoa kuin Suomussalmella. Vastustajan puolustusvalmisteluja ei kyetty estämään, vaikka sen operatiivinen hyökkäyskyky saatiinkin laantumaan. Kenttätykistöä ei hyökkäystehtävän saaneella yhtymällä ollut ratkaisevasti enemmän kuin aiemmissa operaatioissa. Kielteisesti vaikuttaneiden tekijöiden ei ole kuitenkaan voitu todeta olleen aiheuttamassa muutoksia operaation perusajatukseen.

Hyökkäystehtävän määrittäjän tarkoituksena oli rajoitettujen voimavarojen takia sitoa vastustaja rintamassa, hyökätä päävoimin pohjoisesta ja osin etelästä tämän yhteyksille, ja lyödä se Saunajärven ja Rastin alueilla⁴⁾. 9. D laajensi omalla käskyllään kuitenkin hyökkäystehtävän idässä aina Löytövaaraan saakka. Painopiste oli Saunajärven itäpuolella⁵⁾. Joukot hajautuivat 30 km syvälle alueelle. Hyökkäykseen kohti Luelaa riitti vain kaksi pataljoonaa. Edellytyksiä toiminnalle Rastia ja Sivakkaa kohti P-SRE:n tarkoittamalla tavalla ei ollut. Keskitetty tulituki ei myöskään ollut enää alkuperäisen suunnitelman tavoin mahdollista. Toteutusidea oli olennaisella tavalla heikentynyt. Suomalaisten hallussa olleet tiedot 54. D:n ryhmityksestä ja puolustusvalmistelujen tehokkuudesta eivät puoltaneet tapahtunutta suunnittelumuutosta. Turhaan ei P-SR:n komentaja ollut harmissaan 9. D:n komentajan toimenpiteistä⁶⁾.

Seuraukset olivat ensimmäisen hyökkäysviikon jälkeen nähtävissä. Suomalaisten tehokkaimmaksi iskujoukoksi tarkoitettu rykmentti sitoutui aluksi 15 km syvälle alueelle ilman selvää painopistettä taisteluun Kannaksen, Reuhkavaaran ja Loson hyvin varustettuja neuvos-

3) Tuompo: Sotilaan tilinpäätös, s 213—214.

4) Tuompo: Sotilaan tilinpäätös, s 215—216 ja P-SRE:n hyökkäyskäsky Kuhmon suunnan joukoille 26. I. 1940.

5) 9. DE:n hyökkäyskäsky 27. I. 1940.

6) Tuompo: Sotilaan tilinpäätös, s 215—216

tojoukkojen puolustuskeskuksia vastaan. Sitkeistä yrityksistä huolimatta ei alueellista menestystä saavutettu helmikuun puoliväliin mennessä muualla kuin Kannaksen maastossa ja Löytövaarassa. Kolme puolustuskeskusta piti sitkeästi puoliaan. Niiden vartiointiin sitoutui kaksi pataljoonaa. Itäisellä sivustalla divisioonan määrittämän tavoitteen Löytövaaran sulkuasemien haltuunotto onnistui vasta sen jälkeen, kun käyttöön oli saatu pataljoonan kokoonpanon edellyttämä määrä perusyksiköitä. Neuvostojoukot eivät kuitenkaan tyytyneet suosiolla heikäläisittäin epäedulliseen tilanteen kehitykseen. Kahdella hiihtopataljoonalla he pyrkivät saarrostaen tuhoamaan huoltotiensä katkaisheet JR 27:n itäisimmät yksiköt. 9. DE:n oli jaettava kaksipataljoonainen reservinsä komppania kerrallaan puolustuksen tueksi. Puolustustaistelu oli käytävä hyökkäyksellisesti. Kolmannen Kylmäjärveltä Löytövaaran edustalle tapahtuneen iskun jälkeen, kun maastollista menestystä saavutettiin, päätti ylin paikallinen johto siirtää puolustuksen Kuusijoelle. Valintaan ei voi varauksetta yhtyä. Hyökkäysalue laajeni entisestään. Maastollisesti uudet asemat sijaitsivat Riihivaaran ja Löytövaaran välisessä painanteessa. Ne olivat neuvostoliittolaisten lukumääräisesti ylivoimaisille suora-ammuntatykeille erinomainen maalialue. Puolustustaisteluista niissä oloissa oli tuleva kuluttavia.

Saunajärven idänpuoleisen hyökkäyssuunnan tulelessa lähes puolet 9. D:n pataljoonista jäi alkuperäiseen päätoimintasuuntaan joukkoja aluksi vain kaksi pataljoonaa vailla yhteistä paikallista johtoa. Toisella hyökkäysviikolla tilanne tällä osin kehittyi myönteiseen suuntaan. Kannaksen—Luelahden alueelle ohjattiin divisioonan viimeisin Suomussalmelta saapunut pataljoona sekä JR 27:stä irrotettu pataljoona. Joukot yhdistettiin yhteiseen johtoon. Silti ei tulosta aluksi saavutettu. Ilman selvää painopistettä ei iskuvoima riittänyt samalla kertaa Luelahden kolmoismotin kanssa myös Kannaksen valtaamiseen. Myöskään tulituki ei vielä helmikuun alussa ollut tehokkaimmilleen järjestetty. Kranaatinheittimien tulituki ei kenttälinoitettuja puolustuskeskuksia vastaan ollut riittävä. Kaukana ei ratkaisu Luelahdessa silti silloinkaan monasti ollut. Iskukykyinen komppania olisi saattanut riittää. Suuntaamalla suurin osa hyökkäysjoukoista P-SRE:n käskyn edellyttämällä tavalla olisivat taistelut saaneet olennaisesti toisenlaisen luonteen. Tapahtunutta nopeampi ratkaisu olisi ollut ilmeinen. Saunajärven—Alasjärven tasoa tarjosi Löytövaaraa edullisemmat puolustusmahdollisuudet. Nyt eivät kahden hyökkäysviikon raskaat ja tappiolliset ponnistelut tuottaneet tulosta. Vain keskitetty tehokkaasti tuettu isku näytti mahdollistavan menestyksen. Toteutuksen siirsi tuonemmaksi helmikuun 1940 toisella kolmanneksella alkanut neuvostoliittolaisten hiihtojoukkojen toiminta erämäiden halki Luelahdessa taistelevien 54. D:n yksiköiden auttamiseksi.

54. D:n tilanne ei helmikuun puolivälissä ollut kehuttava. Divisioonan yhteydet olivat kaikesta huolimatta tehokkaasti katkaistut. Joukot potivat tarvikepulaa. Saartorenkään kiristytessä hitaasti mutta varmasti oli neuvostoliittolaisen 9. A:n turvaututtava suurvallon lähes rajoittamattomiin mahdollisuuksiin. Suurisuuntainen ilmoitse tapahtunut huolto käynnistettiin jääkenttiä ja pudotuksia hyväksi käyttäen. Vain tärkeimpiä tarvikkeita voitiin silti toimittaa. Miehistö joutui ahtaalle riittävän ravinnon puuttuessa. Vaikeuksia lisäsivät arktiset luonnonolot. Helppoa ei tällöin ollut suomalaisillakaan yksiköillä, vaikka huolto saattoikin tapahtua esteettä öisin turvassa neuvostoliitto-laisten ilmavoimilta. Taistelutappiot muodostuivat suuriksi hyökkäyksissä tuliverkkonsa hyvin järjestettyjä puolustuskeskuksia vastaan. Sairastappiot olivat huomattavat nekin pakkaset ja puutteelliset majoitusolot aiheuttajinaan. Vaikeudet olivat kuitenkin vain kasvamassa.

Neuvostoliiton 9. A:n saarretun 54. D:n avuksi Kiekinkosken suunnalta lähetettävä hiihtoprikaati oli valiojoukko. Se koostui kolmesta siperialaisesta hiihtotekniikaltaan muita neuvostoyksiköitä keskivertoa taitavammasta pataljoonasta. Miehistö oli erinomaisesti koulutettua ja hyökkäyshenkistä. Taktiikka oli päämäärähakuista. Prikaati pyrki johdonmukaisesti välttämään ratkaisutaisteluja ennen kohdealuettaan. Päämäärässään se onnistui hyvin pitkälle. Kiekinkosken tien suunnassa eivät suomalaiset saaneet otetta kohti tavoitettuaan pyrkiviin pataljooniin. Ne välttivät taidokkaasti suomalaisten puolustuskeskukset ja erämaita suojaavat tukikohdat. Prikaati saapui 13. 2. aamulla Kesseliin ja ehti vielä päivän kuluessa kärjellään Vetkon kannakselle. Vaikutus oli täydellinen. JR 27:n yhteydet divisioonan huoltolaitoksiin olivat katkenneet molemmissa tukeutumissuunnissaan sekä Vetkossa että Kesselissä. Kahdessa vuorokaudessa seuraukset alkoivat tuntua. Rykmentti poti tarvikepulaa. Haavoittuneiden evakuointi tuotti vaikeuksia.

Ensimmäiset tunnustelunluonteiset huoltoteiden avaamisyritykset eivät tuottaneet tulosta. Oli käytävä suurisuuntaisempiin toimiin. Ne jakautuivat kolmelle taholle. Ensimmäisenä kriittisellä hetkellä ehti valmiiksi I/JR 65:stä hiihtojoukkoja vastaan lähetetty kaksikomppaniainen osasto. Se sulki prikaatin etenemistien Vetkon kannaksen länsipäässä. Aikaa myöten koko pataljoona sai aktiiviset vastatoimenpiteensä tehokkaasti käynnistetyksi. Kärkipataljoona lyötiin rajuisa taisteluissa. Se oli operaation käännekohta. Hiihtojoukot alkoivat hajaantua lähimetsiin. Vahvoja partioita liikkui kaikkialla 9. D:n selustassa. Ne tuhottiin yksitellen. Osa prikaatista väistyi tulolatujaan Kesselin suuntaan. Keskelle taistelualuetta jääneessä JR 27:n esikunnassa ei tuolloin ollut rauhallista. Komentajan johdolla oli toimintapisteitä puolustettava useaan otteeseen vähitellen laantuvia hiihtojoukkojen

hyökkäyksiä vastaan. Kolmannella JR 65:n johtamalla vastaiskusuunnalla toimet JR 27:n tukemiseksi käynnistyivät hitaammin. Joukot eivät riittäneet yhtäaikaa Kiekinkosken aseminen takaisinvaltaamiseen ja Kesselin huoltotien avaamiseen. Ensiksi mainitun tultua 9. D:n ohjeesta täytetyksi saattoivat yksiköt keskittyä toiseen osatehtävään. Aamulla 16. 2. oli hiihtoprikaati kahdelta suunnalta kohdistuneen hyökkäyksen ansiosta loppunsa edessä. Ratkaisutaistelut olivat sitkeitä. Armoa ei pyydetty, eikä sitä myöskään annettu. Mieluummin yksiköt tuhoutuivat taisteluissa kuin olisivat antautuneet sotavankeuteen. Selustayhteyksille kehittynyt kriisi oli saatu nopeasti eliminoituksi. Se ei tapahtunut hetkeäkään liian aikaisin. Viime vaiheessa totaaliset vastatoimenpiteet mahdollisti neuvostoliittolaisten sen hetki-
nen passiivisuus Kuusijoen uusia puolustusasemia vastaan. Aktiivisuus oli taistelujen päättymishetkellä kuitenkin lisääntymässä.

Kesselin taistelujen ja joukkojen uudelleenjärjestelyjen jälkeen 9. D:n toiminta jakautui kahtaalle ilman yksiselitteistä toiminnallista painopistettä. Neuvostoliittolaisten keskittäessä uusia joukkoja Löytövaaran suuntaan sitoutui yhä suurempi osa divisioonasta sitkeisiin ja kuluttaviin torjuntataisteluihin. Tykistön tulituen puuttuessa jalkaväki kantoi raskaimman taakan. Samanaikaisesti jatkettiin toisaalla hyökkäyksiä saarrettuja 54. D:n puolustuskeskuksia vastaan. Kalustollisen keskityksen mukaisesti lähes kaikki raskaiden aseiden ampumatarvikkeet keskitettiin iskuosastojen tueksi. Ilman tehokasta tulitukea ei saavutettu menestys olisi ollut mahdollinen. Silti elävän voiman tappiot olivat täälläkin raskaat. Oman erityispiirteensä tapahtumille antoivat Pohjois-Suomen oloissa ylivoimaisimmat neuvostoliittolaiset ilmavoimat. Suomalaista vastinetta niille ei ollut.

Kuusijoella neuvostoliittolaisen 9. A:n saarretun 54. D:n avuksi lähettämien joukkojen toiminta jakautui kolmeen selvästi toisista erotuvaan ja voimakkuudeltaan kohoavaan vaiheeseen. Asemien miehittämisen jälkeisille päiville 11.—13. 2. ajoittuu ensimmäinen hyökkäysjakso, johon neuvostojoukkoja osallistui 2—3 pataljoonaa⁷⁾. Tulitukena oli patteristo. Paikalliset murrot kyettiin tuolloin vielä selvittämään puolustuksesta vastanneen pataljoonan reservein. Kriittiseksi ei tilanne missään vaiheessa ehtinyt muodostua. Kesselin taistelujen aikana vallinneen tavanomaista rauhallisemman kauden jälkeen alkoi toinen uusin joukoin tapahtunut hyökkäysvaihe 17. 2. Sitä kesti neljä vuorokautta 21. 2. saakka. Iskuvoiman muodosti kaksi lähes kahden pataljoonan vahvuista jalkautettua ratsurykmenttiä. Tien suunnassa tapahtuneeseen hyökkäykseen liittyi saarrostus molemmilla sivustoilla. Tulitukena oli kaksi neuvostoliittolaisittain vahvaa patteristoa, joilla oli

7) JR 27:n Spk 11. 2. 1940; joukko-osastojen numerot eivät ole selvinneet lähteistä.

käytössään lähes ehtymätön varasto ampumatarvikkeita. Puolustus-
 aseman yksiköt eivät kenneet enää hallitsemaan tilanteita. Etumai-
 sista pesäkkeistä ja tukikohdista oli luovuttava. Divisioonan ja ryk-
 mentin oli käytettävä reservejään vastahyökkäyksiin toisaalta puolus-
 tusasemien eteen hyökkääjän aktiviteetin hillitsemiseksi, toisaalta
 murtoon päässeiden karkottamiseksi omalle puolelleen. Haitallisemmin
 kuin jalkaväen hyökkäykset vaikutti kuitenkin tykistön tuli. Aamun
 valjetessa alkanut taukoamaton häirintätuli muuttui ennen iskuportaan
 liikkeellelähtöä rajuksi tulivalmisteluksi. Lähes valmistelemattomissa
 asemissa taistelemaan joutuneet puolustajat kokivat kirveleviä miehis-
 tötappioita. Etumaista pataljoonaa oli vaihdettava torjunnan kesto-
 kyvyn takaamiseksi. Tulitukea oli vahvennettava kaiken varalta. 9. DE
 valmisteli siirtymistä taempiin asemiin⁸⁾. Tarkoitus saavutettiin. Ase-
 mat kestivät. Neuvostoliittolaisten joukkojen painostus 23. 2. alkaen
 keveni. Niiden tehokkain iskukyky oli mennyt. Puolustajat saattoivat
 hengähtää.

Maaliskuun alkuun ajoittui kolmas ja rajuin hyökkäysvaihe. Isku-
 portaassa hyökkäsi rykmentti, kaksi ratsurykmenttiä ja erillinen patal-
 joona. Tykistöäkin vahvennettiin.⁹⁾ Ylivoimaiset ilmavoimat toimivat
 läpi vuorokauden. Voimasuhteiden puolesta suomalaiset olivat menet-
 täneet menestyksellisen torjunnan edellytykset. Kolme vuorokautta
 kuitenkin kului, ennen kuin neuvostoliittolaiset saavuttivat ratkaisun.
 Sivustat kestivät. Puolustusasemat murtuivat komppanioiden saumasta
 maantiestä kilometri pohjoiseen. Pataljoona irtautui vastaiskun ase-
 mesta. Kokonaistilanteen puitteissa ratkaisua voi pitää tarkoituksen-
 mukaisena. Jäljellä ollut vahvuus 91 upseeria, aliupseeria ja miestä¹⁰⁾
 eivät olisi kovin kauan enää sallineet maastollisesti epäedullisten ase-
 mien puolustamista. Kylmäjärven suunnalla oli samaan aikaan murto
 syntymässä. Kaikkiaan Kuusijoella taisteltiin kolmisen viikkoa. Etu-
 maiseksi puolustuslinjaksi tarkoitettusta oli muodostunut pääpuolustus-
 linja. Sen pitäminen oli vaatinut suuret uhraukset. Suomalainen patal-
 joona kokonaan ja osa sitä tukeneista yksiköistä oli kulunut lähes
 olemattomiin. Ajanvoitto Löytövaaran asemien valmistelemiseksi ja
 viime vaiheessa koko puolustusoperaation onnistumiselle oli ilmeisesti
 kuitenkin uhrauksien arvoinen päämäärä.

Aktiivisesta taisteluperiaatteesta huolimatta kamppailtiin Löytövaa-
 ran puolustusasemista vielä sitkeästi. Painopiste oli lähellä Kylmä-
 järveä, jossa rajoitetussa määrin oli tilaa liikkuviin sotatoimiin aluksi
 Kuusijoelle jääneisiin pesäkkeisiin tukeutuen. Tykistötulen aiheutta-
 mien yhä uusien tappioiden takia miehitys sodan päättyessä ei ollut

8) 9.D:n käsky 21. 2. 1940.

9) Ev Lassila mainitsee haastattelulausunnossaan, että Riihivaarassa oli sodan päättyttyä tykkejä
 rivissä vieressä.

10) Vahvennuksena Kuusijoella olleet ja Löytövaaran pataljoonille alistetut yksiköt ja puolustukseen
 jäänyt konekiväärikomppania eivät sisälly lukumääriin.

enää vakuuttava. Murtuminen oli vain hetken asia. Iskukykyisen, määrävahvuisen neuvostopataljoonan hyökkäys olisi ilmeisesti ollut riittävä peruste JR 27:n siirtymiselle taempiin aseisiin.¹¹⁾ Rauhan tulo 13. 3. todennäköisesti pelasti Löytövaaran.

Rinnan Kuusijoen—Löytövaaran torjuntataistelujen kanssa 9.DE käynnisti hyökkäykset 54.D:n saarrettuja puolustuskeskuksia vastaan. Ensimmäiset uudet yritykset olivat vielä hapuilevia, varsin rajoitetuin voimin suoritettuja sekä tulitueltaan lähes yksinomaan epäsuoran tulen varaan rakentuneita. Komppanialla tapahtunut iskuosastomainen hyökkäys tuotti huolellisten valmistelujen ansiosta tulosta ainoastaan Reuhkavaarassa. Pyrkimys yllätykseen onnistui. Ilman tulivalmistelua soluttautumalla tulitukiportaana ollessa ampumavalmiina suomalaiset tunkeutuivat puolustuskeskuksen keskelle. Taisteluhautojen vyörytys ja korsujen tuhoaminen ei tuottanut enää vaikeuksia. Luelahdessa vastaavien tehtävien toteutus ei tulivalmistelujen turvin onnistunut. Lo-sossa tulituki ei ollut riittävä. Helmikuun lopulta alkaen menetelmiä kehitettiin. Kaksi kanuunapatteria keskitettiin tulitukiportaaseen. Vastustajan tulipesäkkeiden tuhoaminen murtokohdassa ja sen sivuilla alkoi 1—2 vuorokautta ennen H-hetkeä. Ajallisesti pyrittiin yllätykseen aloittamalla hyökkäys iltayöstä. Kaavamaisuutta vältettiin. Tulivalmistelun turvin murtoon etenemistä tai salaa murtoon ujuttautumista vuoroteltiin yleisen ja ampumatarviketilanteen määrittämin perustein. Toiminta keskittyi Luelahteen. Iskujoukoksi koottiin yli määrävahvuuksien vahvennettu pataljoona. Esikuntakukkula vallattiin vuorokaudessa. Itäisen kukistumiseen kului aikaa viisi vuorokautta. Läntisen pelasti rauhan tulo 13. 3. Seuraava yö olisi ollut ratkaisun aikaa. Taistelut olivat molemmin puolin raskaat. Itäisen valtauksen jälkeen oli Läntistä vastaan perustettava uusi suomalainen iskupataljoona. Entinen oli supistunut puoleen alkuperäisestä vahvuudestaan. Sen iskukyky oli huvennut jatkuvissa iskuosastomaisissa hyökkäyksissä taisteluhaidoissa ja korsuja tuhottaessa. Helpolla eivät päässeet vastustajatkaan. He menettivät kaatuneina ja vankeina yli puolet vahvuudestaan. Rauhan tullessa paljastui Läntisen miehistön tila. Runsaasti haavoittuneita, sairaita, nälkiintyneitä ja viimeiseen saakka kamppailleita ihmisiä evakuoitiin vielä samana päivänä selustan keskuksiin huoltoon ja hoitoon.

Neuvostojoukkoja osallistui Kuhmon taisteluihin sodan alkuvaiheessa vajaa divisioona eli seitsemän pataljoonaa, kaksi patteristoa ja panssarivaununpataljoona tukijoukkoineen, yhteensä noin 12 800 miestä. Viivytysvaiheen päättyessä joulukuun 1939 loppupuolella suomalaisia oli neljä pataljoonaa, erillinen komppania ja kaksi patteria, kaikkiaan

11) 9.D:n käsky 4. 3. 1940.

5 600 miestä. Voimasuhteiden puolesta ei kummallakaan ospuolella ollut tammikuulle 1940 edellytyksiä käydä hyökkäykseen. Neuvostoliittolaisten ylivoima pataljoonina 7:4 ja pattereina 8:2 ei sekään ollut ehdoton. Sodan loppuun mennessä suomalaisten vahvennukseksi saapui yhdeksän pataljoonaa ja kolme patteria. 9. A suuntasi samaan aikaan taistelualueelle kaikkiaan ainakin seitsemäntoista pataljoonaa ja kaksi patteristoa. Suomalaisten kokonaisvahvuudeksi saadaan näin 15 600 ja neuvostojoukkojen 28 400 miestä. Voimasuhteet pysyivät kokonaisuutena suuruusluokaltaan muuttumattomina. Paikallisesti suomalaisilla oli suuren vastahyökkäyksen alkaessa ylivoima pataljoonina Luelahdessa 3:2, Kannaksella 2:1 ja Saunajärven itäpuolella 3:2. Tehokkaampi tulituki olisi saattanut myötävaikuttaa niiden edellyttämään menestykseen. Liikkuviissa taisteluissa Kesselissä suhde 4:3 riitti totaalisen voiton saavuttamiseen. Vihollisuuksien päättyessä tilanne oli Rastin—Sivakan alueella neuvostoliittolaisten eduksi 5:3, Luelahdessa suomalaisille 4:2 ja Löytövaarassa tasan 6:6. Tappioita ei tällöin ole otettu huomioon, joten Löytövaaran luvut eivät anna oikeaa kuvaa oloista. Tykistöllinen ylivoima neuvostojoukoilla oli kaikkialla ehdoton. Pienimmillään se oli Luelahdessa pattereina 4:3. Taistelujen kuva lukujen valossa on selkeä. Suomalaisten iskut puolustuskeskuksia vastaan edistyivät hitaasti ja olivat kuluttavia. Neuvostoliittolaiset puolestaan saavuttivat Löytövaarassa asteittaista menestystä.

Taisteluissa neuvostoliittolaiset menettivät kaatuneina laskettujen hautapaikkojen mukaan noin 10 000 miestä¹² eli kolmanneksen lasketusta kokonaisvahvuudestaan. Kun rauhan tultua Kannaksen länsipuolelta evakuoitiin 5 230 miestä¹³, on haavoittuneiden luvun täytynyt olla lähes 15 000 miestä. Tuhoamistaistelusta voidaan puhua Kesselin vastahyökkäyksen aikana. Kokonaisuuteen vaikuttavina käsitettä vastustajan lyömisestä ei voida käyttää kuin korkeintaan Kuusijoen—Löytövaaran torjuntajoukkojen onnistumisen yhteydessä. Muutoin tappiot koostuivat vaihtelevan tasaisesti koko sodan ajalta. Myös suomalaiset kivat raskaat tappiot: 1 340 kaatunutta, 3 123 haavoittunutta ja 132 kadonnutta.¹⁴) Kokonaispoistuma noin 4 600 merkitsee kolmannesosaa enimmäisvahvuudesta. Tiukimmalle joutui JR 27 itäisellä puolustusalueellaan, jossa kiivaimpina vuorokausina tappiot saattoivat kohota 300 mieheen kaatuneina ja haavoittuneina.

12) Hakaniemi: 1/JR 65 . . . , s 42.
 13) 2.KkK/JR 27:n Spk 19. 3. 1940
 14) Päämajan tappiollistot.

PAATANTA

Talvisota Pohjois-Suomessa alkoi 30. 11. 1939 aktiivisin tehtävin suomalaisten osalta kuudella pataljoonalla ja yhdellä komppanialla. Tulitukena oli kaksi patteria. P-SR:llä oli reservejä kaksi pataljoonaa ja neljä komppaniaa. Päämajalla oli alueella reservejä kahdeksan pataljoonaa. Neuvostoliiton 14. A:n ja 9. A:n johdossa toimi Suomen pohjoisimman osan valtaamistehtävällä sodan alussa neljä divisioonaa, joiden vahvennukseksi oli keskittymässä vielä kolme divisioonaa.

Ylivoimallaan neuvostodivisioonat saivat kaikissa etenemissuunnissa temmatuksi itselleen aloitteen. Suomalaiset pataljoonat joutuivat vastoin tehtäviään vetäytymään kohti tukeutumisalueitaan. P-SRE:n kaikki reservit ja Päämajan reserveistä yksi pataljoona sitoutuivat ensimmäisinä taisteluvuorokausina viivyttäjä vahvennukseksi. Suurisuuntaisemmat vastatoimenpiteet olivat silloin tarpeen. Ajallisesti ne kehittivät siten, että Päämaja alisti P-SR:lle

- 4. 12. kolme pataljoonaa Kuhmoon Repolaan tehtävää hyökkäystä varten, 19. 12. joukkoja vahvennettiin patterilla,
- 6. 12. kolme pataljoonaa ja 14. 12. vielä pataljoona ja 16.—18. 12. kaksi patteria Suomussalmelle edenneiden neuvostojoukkojen lyömiseksi,
- 11. 12. kuusi pataljoonaa ja patteri, joka myöhemmin täydentyi patteristoksi, Sallan suunnassa hyökänneiden neuvostoliittolaisten lyömiseksi irrottaen samalla LR:n suoraan alaisekseen sotatoimiyhtymäksi ja
- 19. 12. kahdeksan pataljoonaa Suomussalmelle saarrettujen neuvostojoukkojen tuhoamiseksi.

Päätösten ansiosta Kuhmossa saatiin neuvostodivisioonan hyökkäys pysäytetyksi. Suomussalmella vastahyökkäyksellä oli aluksi menestystä. Se kulminoitui kuitenkin pian neuvostoliittolaisen divisioonan taitavaan puolustukseen kirkonkylän keskustassa. Sallan suunnalla Kemijärveä Pelkosenniemeltä uhanneet neuvostoliittolaiset saatiin löydyksi, puolustus työnnettyksi Saijalle ja vastahyökkäys Joutsijärvellä käynnistetyksi. Suomussalmella vaikeiden taistelujen jälkeen kirkonkylän vallannut neuvostodivisioona joulukuun 1939 lopulla lyötiin, Raatteen suunnasta edennyt tammikuun 1940 alussa tuhottiin ja puolustus siirrettiin Juntusrantaan ja Raatteessa valtakunnan rajalle.

Suomussalmen ja Raatteen operaatioissa saavutetut suurvoitot yleis-tilanteen ohella merkitsivät strategista käännettä Pohjois-Suomessa käydyissä sotatoimissa. Neuvostoliittolaiset luopuivat täällä sodan päämäärästään keskittäen toimenpiteensä Karjalan kannakselle ja Laato-

kan Karjalaan.¹⁾ Pohjois-Suomen joukot saivat tietävästi sitkeät puolustustehtävät vahvojen ilmavoimien tukemina. Petsamossa neuvostoliittolaiset pysäyttivät hyökkäyksensä Höyhenjärvelle. Sallassa neuvostodivisioona vetäytyi Joutsijärveltä tammikuun 1940 puolivälissä Märkäjärvelle, jonne rintamat jäivät sodan loppuun saakka. Lieksassa neuvostoliittolaiset ennen vuoden vaihdetta 1940 väistyivät valtakunnan rajalle ja siirsivät joukkojaan Kuhmoon, jonne aktiiviset sotatoumet helmi—maaliskuulla 1940 Pohjois-Suomen osalta keskittyivät. Päämaja oli näet hyväksynyt P-SR:n esityksen ja siirtänyt

- 19. 1. alkaen Suomussalmelta seitsemän pataljoonaa ja patterin sekä Lieksasta pataljoonan 9. DE:n johtoon välillä patterilla tuettujen joukkojen vahvennuksiksi Kuhmoon sinne edenneen neuvostodivisioonan tuhoamiseksi.

Ratkaisu merkitsi luopumista suunnitellusta ja onnistumisen edellytykset omanneesta hyökkäyksestä Raatteesta Vasonvaaraan. Kuhmossa vastustaja saarrettiin, mutta tuhoamiseen eivät voimavarat riittäneet. Suomalaisten joukkojen suurin osa sitoutui sen sijaan neuvostoliittolaisten valiodivisioonansa pelastamiseksi lähettämien apujoukkojen torjuntaan. Suomalaisittain raskaat materiaalitistelut päättyivät kyseenalaiseen torjuntavoittoon samaan aikaan, kun saarrettujen puolustuskeskusten tuhoaminen oli käynnissä.

Sodan viime kuukausina strategisen tilanteen helpottuminen Pohjois-Suomessa oikeutti Päämajan siirtämään joukkoja sotatoimien painopistealueille siten, että

- 12. 1. alkaen kolme pataljoonaa irrotettiin Suomussalmelta Laatokan Karjalaan ja
- 27. 2. alkaen voitiin ruotsalaisen vapaaehtoisjoukon otettua vastuun Lapin puolustuksesta keskittää viisi pataljoonaa ja vajaa patteristo Sallasta Viipurinlahdelle.

Siirtojen jälkeen tälle sotatoimialueelle jäi suomalaisia joukkoja Petsamoon vajaa pataljoona, Sallaan kolmen pataljoonan, kahden komppanian ja yhden patterin lisäksi kolme ruotsalaista pataljoonaa, komppania ja patteristo, Kuusamoon komppania, Suomussalmelle viisi pataljoonaa ja patteri. Pielisjärvelle kaksi komppaniaa ja Kuhmoon kolmetoista pataljoonaa, kaksi komppaniaa ja vajaat viisi patteria. Yhteensä joukkoja oli kaksikymmentäviisi tappiota kärsinyttä pataljoonaa, kahdeksan komppaniaa ja kymmenen patteria.

Neuvostoliiton 14. A:an ja 9. A:an kuuluvina osallistui sotatoimiin Pohjois-Suomessa kaikkiaan arviolta noin 150 000—160 000 miestä tukenaan ainakin 900—1 000 erilaista tykkiä ja kranaatinheitintä ja 300—

1) Aarmio: Talvisodan ihme, s 245.

350 panssarivaunua.²⁾ Suurimmat kalustolliset menetyksensä neuvostojoukot kokivat Suomussalmella. Muualla eivät suomalaisten kalustollisilla menestyksillä ollut kokonaistilanteellista merkitystä. Neuvostodivisioonien tappiot kaatuneina on voitu arvioida noin 39 000 mieheksi.³⁾ Haavoittuneiden määrä lienee ollut 40 000 paikkeilla.⁴⁾ Kokonaispoistuma olisi tämän mukaan ollut noin puolet mukana olleesta vahvuudesta. Suomalaisia osallistui taisteluihin LR:än ja P-SR:än kuuluvina yhteensä noin 40 000 miestä. Tappiot kaatuneina noin 2 800, haavoittuneina noin 6 000 ja kadonneina noin 500 miestä⁵⁾ merkitsivät likimain 23 %:n kokonaispoistumaa, jota täydennys ei taistelujen aikana kyennyt kuin osittain korvaamaan. Sodan lopulla Sallassa osallistui sotatoimiin lisäksi kolmisen viikkoa ruotsalainen vapaaehtoisjoukko, johon kuului noin 5 800 miestä. Sen tappiot 33 kaatunutta ja 50 haavoittunutta⁶⁾ jäivät prosentuaalisesti vaatimattomiksi. Osapuolten vahvuuksista ja tappioista muotoutuvien suhdelukujenkin valossa voi suomalaisten torjuntavoiton todeta olleen kiistattoman. Alueellisestihan asiasta ei joulukuun 1939 jälkeen ollut enää epäilystä.

Saavutettua torjuntavoittoa voidaan pitää strategisesti arvokkaana. Alivoimaisin joukoin aloitetuissa operaatioissa saatiin neuvostodivisioonien läpimurrot estetyksi ja saavutettiin vastatoimenpiteiden edellytyksenä oleva ajan voitto. Vahvennuksia saatuaan itsenäistetty LR saattoi pysäyttää vastassaan olleen divisioonan, ennen kuin se saavutti Kemijärven ja pakottaa sen aikanaan vetäytymään lähelle Sallaa huoltoyhteyksiensä lyhentämiseksi. P-SR saavutti fyysisen ja materiaalisuuren menestyksen Suomussalmen operaatioissa. Kuhmossa neuvostodivisioonaa pysäytettiin ja Lieksassa hyökkääjä vetäytyi valtakunnan rajan taakse. Neuvostoliiton kahden pohjoisimman armeijan suunnittelema pohjoisimman Suomen valtaus oli jäänyt toteutumatta. Uhka valtakunnan kapeimmalla kohdalla oli eliminoitu. Saavutusten psykologinen merkitys oli arvaamattoman suuri. Strategiset maayhteydet Ruotsiin saatiin pelastetuksi. Etelämpänä taistelevien armeijan päävoimien tärkeät huollolliset yhteydet ja huollollista merkitystä omaavat tukeutumisalueet olivat tulleet turvatuiksi.

Strategisesti arvokkaalla menestyksellä oli kuitenkin kielteisetkin piirteensä. Päämajan oli suunnattava sotaa edeltäneen tilanteenarvioinnin korjaamiseksi vähäisistä reserveistään Pohjois-Suomeen osittain lähes varustamattomina kaksikymmentäkaksi pataljoonaa ja kuusi pateria. Kun puolustus joulukuulla 1939 Karjalan kannaksella vielä oli

2) Seppälä—Kilki: Neuvostoliiton maavoimat talvisodassa 1939—1940, s 5—10. Tietoja on tarkennettu paikallisella tiedustelulla saaduilla numeerisilla tiedoilla.

3) Yhteenlasku eri luvuissa mainituista laskelmista.

4) Kirjoittajan arvio, joka perustuu rintamasuunnittain tehtyyn laskelmaan kaatuneiden määrän perusteella.

5) Päämajan tappioltilastot.

6) Särkelä: Ruotsalainen . . . , s 28.

vakuuttava, saivat yhtymät aktiivisia tehtäviä. Lisäjoukkojen siirto tammikuulla 1940 Kuhmoon tapahtui saman tilannekuvan vallitessa. Vaikka Sallasta osa pataljoonia saatettiin maaliskuulla siirtää helmi-kuun puolivälistä alkaen yhä kiihtyvien sotatoimien painopistealueelle kaakkoisimpaan Suomeen, suurin osa P-SR:n ja LR:n pataljoonista oli silti sitoutunut strategisen kokonaistilanteen kannalta tarkoituksettomaan hyökkäykseen Kuhmossa. Niitä ei kuitenkaan tehostuneiden avustushyökkäysten takia saatu enää irrotetuksi, vaikka Viipurinlahdella olisi kipeästi lisäjoukkoja tarvittukin. Vaihtoehtoista ratkaisua reservien rajoitetummasta käytöstä Pielisjärven—Sallan välisellä operaatioalueella ja puolustustaistelujen käymisestä passiivisemmin tehtäviin ei voi kuitenkaan pitää toteutumiskelpoisena. Neuvostojoukoille olisi silloin jäänyt aloite.

Strategisesti ja operatiivisestikin kokonaisu puolustuksen osana talvisodan taisteluja Pohjois-Suomessa on näin ollen pidettävä tarkoituksenmukaisena suorituksena.

LAHTEET

A. Kirjallisuus

- Aarnio, Matti A: Talvisodan ihme. Jyväskylä, K J Gummerus Oy. 394 s, 1966. Kirjoittajalla.
- Borgman, F W: Der Überfall der Sowjetunion auf Finnland 1939/40. Berlin, Verlag Gerhard Stalling. 311 s, 1943. Sotatieteen keskus-kirjasto.
- Chew, Allen F: The white death — The Epic of the Sowiet—Finnish Winter War. Michigan State university press. 313 s, 1971. Kirjoittajalla.
- Hakanen, Yrjö: Sisulla: Erään täydennyspataljoonan kohtalot Suomussalmella ja Kuhmossa. Tampere, J F Olan Oy Kirjapaino. 125 s, 1969. Kirjoittajalla.
- Halsti, Wolf H: Suomen puolustaminen. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 166 s, 1939. Kirjoittajalla.
- Halsti, Wolf H: Talvisota 1939—1940. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 457 s, 1956. Kirjoittajalla.
- Helimäki, U I: Taulukoita ja karttoja Suomen sadeoloista kaudelta 1931—1960. Helsinki. 22 s, 1967. Ilmatieteen laitos.
- Järvinen, Y A: Suomalainen ja venäläinen taktiikka talvisodassa. Porvoo, Werner Söderström Oy. 266 s, 1948. Kirjoittajalla.
- Karhunen, Veikko: Raatteen tie, Kajaanin pataljoona (IV/KT-Pr) Suomussalmen taisteluissa talvisodassa. Porvoo—Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö. 329 s, 1973. Kirjoittajalla.
- Keränen, J — Rossi, V: Ilmatieteelliset havainnot Suomessa vuonna 1939. Helsinki. 93 s, 1953. Ilmatieteen laitos.
- Korhonen, Arvi: Viisi sodan vuotta. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö. 87 s, 1963. Kirjoittajalla.
- Korhonen, V V — Angervo, J M: Sade- ja lumihavaintoja Suomesta vuonna 1939. Helsinki. 73 s, 1950. Ilmatieteen laitos.
- Korhonen, V V — Angervo, J M: Sade- ja lumihavaintoja Suomesta vuonna 1940. Helsinki. 64 s, 1951. Ilmatieteen laitos.
- Mannerheim, G: Muistelmat, toinen osa. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 526 s, 1953. Kirjoittajalla.
- Ojala, Veikko: Pataljoona X. Hämmäläispataljoonan vaiheita Sallassa ja Viipurinlahdella 1939—1940. Tampere, Tampereen Kirjapaino Oy. 75 s, 1963. Evi Mannerilla.
- Rossi, V — Tolkki, O: Ilmatieteelliset havainnot Suomessa 1940. Helsinki. 72 s, 1955. Ilmatieteen laitos.
- Siilasvuo, Hj: Kuhmo talvisodassa. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 228 s, 1944. Kirjoittajalla.

- Siilasvuo, Hj: Suomussalmen taistelut. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 180 s, 1940. Kirjoittajalla.
- Susitaival, Paavo: Ryhmä Susi talvisodassa. Porvoo—Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö. 239 s, 1973. Kirjoittajalla.
- Tolkki, Osmo: Taulukoita ja karttoja Suomen lämpö-oloista kaudelta 1931—1960. Helsinki. 42 s, 1966. Ilmatieteen laitos.
- Tuompo, W E — Karikoski, V A M: Kunnia — isänmaa, miten Suomi taisteli. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Kivi. 427 s, 1941. Sotatieteen keskuskirjasto.
- Tuompo, W E: Sotilaan tilinpäätös. Porvoo, Werner Söderström Oy. 244 s, 1967. Sotatieteen keskuskirjasto.
- Wallenius, K M — Hämäläinen, A: Lapin sota 1939—1940. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 94 s, 1940. Sotatieteen keskuskirjasto.

B. Aikakauslehdet

- Arrela, Veli: Vinterkrieg i Sallafrenten. Finlands frivilligas tidning n:o 3/70, s 8—9, ja n:o 4/70, s 6—9. Pankinjohtaja Arrelalla.
- Elio, Keijo: Ruotsalaisen vapaaehtoisen lento-osaston toiminta Pohjois-Suomessa talvisodan aikana. Sotilasaikakauslehti n:o 11/1969, s 507—510. Kirjoittajalla.
- Honkanen, Y: Havaintoja 9. DE:n johtamistoiminnasta Raatteen hyökkäysoperaatioita suunniteltaessa ja toteutettaessa. Kylkirauta n:o 4/1969, s 8—15. Kirjoittajalla.
- Juottonen, J — Tanskanen, S: Polkupyöräpataljoona 6:n hyökkäys Suomussalmella 26.—30. 12. 1939. Sotilasaikakauslehti n:o 11/1969, s 500—505. Kirjoittajalla.
- Kilkki, P: Talvisodan pataljoonan ja patteriston komentajat. Tiede ja Ase n:o 30/1972, s 134—188. Kirjoittajalla.
- Manner, L: Sallan suunnan koukkaushyökkäysten suoritusperiaatteet talvisodassa. Sotilasaikakauslehti n:o 3—4/1967, s 113—118. Kirjoittajalla.
- Mikola, K J: Talvisodan strateginen painopiste ja torjuntataistelujen luonne. Sotilasaikakauslehti n:o 2/1958, s 67—71. Kirjoittajalla.
- Mikola, K J: Talvisodan taistelut Laatokan ja Jäämeren välillä, niiden luonne ja opetukset. Sotilasaikakauslehti n:o 3/1958, s 162—165. Kirjoittajalla.
- Rantanen, L: Yläluostarin taistelu 3. 12. 1939. Kalpa, 42. kadettikurssin julkaisu 1958, s 10—14. Kirjoittajalla.
- Seppälä, H — Kilkki, P: Neuvostoliiton maavoimat talvisodassa 1939—1940. Sotilasaikakauslehti n:o 1/1967, s 5—10. Kirjoittajalla.
- Seppälä, Raimo: Petsamon hiljainen talvisota; everstiluutnantti evp

- Matti Tiitolan haastattelu. Aamulehti n:o 342/1969, s 32. Kirjoittajalla.
- Särkelä, M: Ruotsalainen vapaaehtoisjoukko SFK. Peitsi n:o 2/1960, s 28—32 ja n:o 3/1960, s 20—24. Sotatieteen keskuskirjasto.
- Väänänen, A O: Mäntyvaaran taistelu 20. 12. 1939. Kansa taisteli — miehet kertovat n:o 2/1967, s 33—35. Sotatieteen keskuskirjasto.

C. Aikaisemmat tutkimukset

- Hakanen, Y: I/JR 65 talvisodassa Suomussalmella ja Kuhmossa 1939—40. 87 s, 1943. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Heiskanen, R: Talvisodan taistelut Pielisjärvellä. 160 s, 1960. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Hirva, R: Selostus tykistön osuudesta Kuhmon taisteluihin. 8 s, 1940. Kenrl evp R Hirvalla.
- Hirva, R: Yhteenveto I/KTR 9:n taistelukokemuksista Suomussalmen ja Kuhmon taisteluissa. 13 s, 1940. Kenrl evp Hirvalla.
- Honkanen, Y: Esikunnan osuus komentajan päätöstä toteutettaessa. Vertaileva tutkimus esikuntien — erityisesti divisioonan esikuntien — toiminnasta Raatteen (1.—7. 1. 1940) ja Kannaksen (23. 12. 1939) hyökkäysoperaatioita suunniteltaessa ja toteutettaessa. Diplomityö, 62 s, 1967. Sotakorkeakoulu.
- Karanko, V: Lapin Ryhmä. 139 s, 1950. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Karhunen, Osmo: ErP 13:n toiminta ja taistelut talvisodan aikana Nurmijärvi—Kivivaara tien suunnassa. 26 s, 6 piirrosta, 1971. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Karhunen, Veikko: ErP 15:n toiminta 30. 11.—7. 12. 1939. Selostus, 33 s. Kenrm evp Karhusella.
- Karhunen, Veikko: Hulkonniemen taistelut 12.—18. 12. 1939 talvisodassa Suomussalmella. Selostus, 6 s. Kenrm evp Karhusella.
- Karhunen, Veikko: Talvisodassa Suomussalmen kaistalla käydyt viivytystaistelut. Esitelmä, 13 s. Kenrm evp Karhusella.
- Klemettilä, Seppo: 9. Divisioonan suunnitelmat ja niiden toteuttaminen Kuhmon taisteluissa tammi—maaliskuussa 1940. 109 s, 1973. Fil kand Klemettilällä.
- Lassila, E: I/JR 27:n taistelut Suomussalmella ja Raatteessa. 12 s, 1940. Ev evp Lassilalla.
- Lassila, E: I/JR 27:n toiminta Kuhmon taisteluissa 21. 1.—13. 3. 1940. 10 s, 1940. Ev evp Lassilalla.
- Lönroth, E: Kortfattad framställning över de utländska frivilligas in-

- sats i våra krig 1939—40 och 1941—44. 24 s, 1948. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Mörthberg, T: Ulkomaalaiset vapaaehtoiset Suomen sodissa 1939—45. Kokemukset ja johtopäätökset. Diplomityö, 66 s, 1962. Sotakorkeakoulu.
- Rantanen, Leo: Talvisota Petsamossa v 1939—1940. 110 s. Evl evp Rantasella.
- Salonmies, S: Kuhmon suunnan taistelut talvisodassa 1939—1940. Esitelmä, 13 s, 1947. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Salonmies, S: III/JR 25:n toiminta pääpiirtein 1939—40 sodan aikana Kuhmon rintaman osalla. 94 s, 1941. Evl evp Salonmiehellä.
- Savivalo, T: Pohjois-Suomen puolustus suunnitelmat v 1918—1941. Diplomityö, 69 s, 1961. Sotakorkeakoulu.
- Suhonen, M — Sipponen, O: Talvisodan komppanian päälliköt. Aines, koulutus, saavutukset ja johtopäätökset. 255 s, 1961. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Susitaival, P: Suomussalmen taistelut. 232 s. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Tiesmaa, Erkki: Prikaati Wuokon (Pr W) taistelutoiminta Kuhmon rintamalla 8. 12. 1939 — 13. 3. 1940. 45 s, 1940. Maj evp Karkamalla. Toimituskunta: Kainuun Rajavartioston historiikki ajalta 1919—1956. 492 s. Rajavartiostojen esikunta.

D. Sekalaiset kirjalliset lähteet

- Hakanen, Y: Vastine kenrl Hj Siilasvuolle kirjan Kuhmo talvisodassa johdosta. 19 s, 1945. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Honkanen, Y: Eysteri A K Marttisen haastattelu Raatteen taistelun johtamisesta. 11 s, 1966. Evl Honkasella.
- Jaakkonen, S: Selostus venäläisten hyökkäysvalmisteluista ja toiminnasta Petsamossa vuoden 1939—1940 sodan aikana. 26 s, 1943. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Laukkanen, T: Muistelmia lääkintähuollosta talvisodan ajalta (Petsamo). 7 s, 1950. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Sopimus Suomen ja Venäjän välillä toimenpiteistä rajarauhan turvaamiseksi. Suomen asetuskokoelma 168/1. 6. 1922.
- Tammisalo, Niilo: Tutkielma Pohjois-Suomussalmen ja Kuhmon taisteluista talvisodassa I/JR 65:n osalta haastatteluineen ja kirjeenvaihtoineen. 158 s. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto.
- Yleisesikunta: Maavoimien uudelleenjärjestely. Helsinki. Liitteet 1—5 ja 7—17, 1931. Pääesikunnan järjestelyosasto.

Yleisesikunta: Sodan ajan puolustusvoimat 1. 1. 1931. Helsinki 46 s, 1931. Pääesikunnan järjestelyosasto.

Yleisesikunta: Suomen sotavoimien määrävahvuudet IV. Helsinki 87 s, 1931. Pääesikunnan järjestelyosasto.

E. Sotapäiväkirjat ja taistelukertomukset

Päämaja:

Pohjois-Suomen Ryhmän esikunta koskien Lieksan, Kuhmon, Suomussalmen, Kuusamon ja Lapin ryhmiä.

Lapin Ryhmä:

Pohjois-Karjalan Ryhmä ja Ryhmä 1:n esikunta/LieHK.

Ryhmä Siilasvuo ja 9. Divisioonan esikunta.

Os Pennanen, Os P, Os P/LR, PeHK, 11. ErK, PHK/PstJ, Petsamon rannikkovartiosto, 5. ErPtri.

Os Roininen, ErP 17, 1./ErP 17, 2./ErP 17, 3./ErP 17, T-os/ErP 17, SaHK, ErP 25, 1./ErP 25, ErP 26, 1./ErP 26, 3./ErP 26, VIII/KT-Pr, 2./IV/KT-Pr, 3./VIII/KT-Pr, KkK/VIII/KT-Pr, IX/KT-Pr, JR 40, I/JR 40, 1./JR 40, 2./JR 40, 3./JR 40, II/JR 40, 4./JR 40, 5./JR 40, 6./JR 40, 7./JR 40, 8./JR 40, 9./JR 40, 3. KrhK, 9. Tied-os, I/KTR 22 ja 1./KTR 22.

ErP 16, T-Os/ErP 16, 1./ErP 16, 2./ErP 16, 3./ErP 16, KkK/ErP 16 ja 8. Tied-os.

Os Kari, ErP 15, 1./ErP 15, 2./ErP 15, 3./ErP 15, KkK/ErP 15, IV/KT-Pr, 1./IV/KT-Pr, 2./IV/KT-Pr, 3./IV/KT-Pr, KkK/IV/KT-Pr, Os Kontula, JR 27, EK/JR 27, Kol/JR 27, I/JR 27, 1./JR 27, 2./JR 27, 3./JR 27, 1. KkK/JR 27, II/JR 27, EK/II/JR 27, 4./JR 27, 5./JR 27, 6./JR 27, 2. KkK/JR 27, III/JR 27, EK/III/JR 27, 7./JR 27, 8./JR 27, 9./JR 27, 3. KkK/JR 27, JR 64, I/JR 64, II/JR 64, III/JR 64, 7./JR 64, 2. KrhK/JR 64, JR 65, I/JR 65, 1./JR 65, 2./JR 65, 3./JR 65, 1. KkK/JR 65, II/JR 65, 4./JR 65, 5./JR 65, 6./JR 65, 2. KkK/JR 65, III/JR 65, 8./JR 65, 3. KkK/JR 65, KvOs 22, SissiP 1, PPP 6, PionP 9, I/KTR 9, 1./KTR 9 ja 2./KTR 9.

Os Kekkonen, 2./ErP 14, JR 25, KvOs/JR 25, KvOs/v Essen, KrhK/JR 25, I/JR 25, 1./JR 25, 2./JR 25, 3./JR 25, 1. KkK/JR 25, II/JR 25, 4./JR 25, 5./JR 25, 6./JR 25, 2. KkK/JR 25, III/JR 25, 7./JR 25, 8./JR 25, 9./JR 25, 3. KkK/JR 25, SissiP 5, 3./SissiP 5, III/KTR 9, 7./KTR 9 ja 9./KTR 9.

Os C/LieHK, 2./Os C/LieHK, 3./Os C/LieHK, 4./Os C/LieHK, 5./Os C/LieHK, 6./Os C/LieHK, ErP 12, 2./ErP 12, 3./Os A/LieHK, 3./ErP 12, Os B/LieHK, 2./Os B/LieHK, 3./Os B/LieHK, 3./ErP 13.

F. Operatiiviset arkistot

Pohjois-Suomen Ryhmän Esikunta (P 1727), Lapin Ryhmä (P 5698, 1642 ja 1643), Jalkaväkirykmentti 25 (P 3559), Jalkaväkirykmentti 64 (P 4380), Ryhmä Susi (P 1757 ja 1759) sekä Erillinen Pataljoona 14 (P 1748).

G. Haastattelut

- Arvas, K maj evp — 2./PPP 6:n päällikkö, 12. 5. 1972: PPP 6:n taistelut Kylänmäessä ja Juntusrannassa.
- Avela, M kenrm evp — 1./ErP 6:n päällikkö, 7. 5. 1972: ErP 16:n taistelut Kuusamossa ja Suomussalmella.
- Hirva, R kenrl evp — P-SRE:n ja 9. DE:n tykistökomentaja, 18. 5. 1972 kirjallisesti: Tykistön käyttö ja johtaminen Suomussalmen ja Kuhmon taisteluissa.
- Härö, L ylimetsänhoitaja — 4./JR 65:n päällikkö, 8. 2. 1972: II/JR 65:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Karanko, V ev evp — LRE:n operatiivisen toimiston päällikkö, 11. 4. 1972: Sallan suunnan taistelut talvisodassa.
- Karhunen, V kenrm evp — IV/KT-Pr:n komentaja, 13. 11. 1970: Suomussalmen taistelut talvisodassa.
- Karkama, R maj evp — 3./JR 25:n päällikkö, 27. 5. 1972: I/JR 25:n taistelut Kuhmossa.
- Korhonen, O kenrl evp — ErP 12:n adjutantti, 20. 9. 1972: ErP 12:n taistelut Pielisjärvellä ja Kuhmossa.
- Kuistio, H evl evp — 9. DE:n operatiivisen toimiston päällikkö, 5. 5. 1972: Esikuntatyöskentely 9. DE:ssa, Sumsan ja Löytövaaran taistelut.
- Lassila, E ev evp — I/JR 27:n komentaja, 7. 5. ja 9. 6. 1972 kirjallisesti: I/JR 27:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Lahdenperä, E ev evp — JR 27:n adjutantti, 22. 2. 1972 kirjallisesti: JR 27:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Lehti, T Olavi ev — 1./PPP 6:n joukkueen johtaja, 21. 4. 1972 kirjallisesti: PPP 6:n taistelut Suomussalmella.
- Leino, Sakari varatuomari — 5./JR 65:n päällikkö, 29. 5. 1972 kirjallisesti: II/JR 65:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Marttinen, A K ev evp — 9. DE:n esikuntapäällikkö, 10. 8. 1972: 9. D:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Mäkinen, S evl evp — 9. DE:n operatiivisen toimiston päällikkö, 25. 3. 1972: Esikuntatyöskentely 9. DE:ssa, Haukipेरän, Kuomasjoen ja Saunajärven taistelut.

- Pennanen, A kenrl evp — OsP:n komentaja, 17. 11. 1969: OsP:n taistelut Petsamossa.
- Salonmies, S evl evp — III/JR 25:n komentaja, 5. 5. 1972: Jyrkänkosken ja Löytövaaran taistelut Kuhmossa.
- Setälä, E kenrl — ErP 12:n tiedustelu-upseeri, 25. 10. 1972: Talvisodan taistelut Pielisjärvellä ja Kuhmossa.
- Suomaa, V ylijohtaja — 2./KkK/JR 65:n päällikkö, 6. 5. 1972 kirjallisesti: II/JR 65:n taistelut Suomussalmella ja Kuhmossa.
- Susitaival, P evl evp — Ryhmä Suden komentaja, 16. 4. 1972: Ryhmä Suden taistelut Suomussalmella.
- Taskila, V maj evp — 5./JR 25:n päällikkö, 27. 5. 1972: II/JR 25:n taistelut Kuhmossa.
- Toiviainen, L evl evp — ErP 13:n komentaja, 25. 10. 1972: Talvisodan taistelut Pielisjärvellä.
- Väänänen, A O maj evp — ErP 17:n komentaja, 9. 4. 1972: ErP 17:n taistelut Sallassa.
- Valmari, A professori — hallakoeaseman johtaja Kajaanissa, 23. 5. 1972 kirjallisesti: Kainuun sääolot.